

IV.

ERDÉLY MAGYARSÁGA A REVIZIÓS HARC KERESZTTÜZÉBEN

1933—1938.

A revizióellenes mozgalom.

A nemzeti parasztpárt kormányzása alatt ismét szőnyegre került a népkisebbségi kérdés rendezése. Amikor Maniu 1932. október 28-án átvette a kormányelnökséget és átalakította kormányát, megszüntette a kisebbségi alminiszterséget, *költségvetési takarékoság címén* és Brandsehot is kihagyta kormányából. A költségvetési szempont azonban csak ürügy volt, mert ugyanakkor helyettes miniszterelnöki állást és hivatalt is létesítettek, amire — úgy látszik — volt fedezet.

Az alminisztérium megszüntetése felett senki sem bántódott. A románok luxusnak, a magyarok szemfényvesztésnek tekintették ebben a formában s a Német Párt is a miniszterelnökhöz intézett táviratában a kisebbségi minisztérium fenntartása mellett olyan hatáskört kér számára, „amilyent az eddig nagyrészt nélkülözött”. Ha végigtekintünk azon a hat ponton, amit Brandsch hivatalbalépése alkalmával programjának jelölt meg, azok közül egyik sem vált valóra. E helyett a kisebbségi alminiszter pártot szervezett a magyar egység megbontására és a nemzeti parasztpárt másik kisebbségi szakértőjével, Pop Ghițăval együtt mindent elkövetett, hogy a szatmárkörnyéki sváb eredetű magyar tanulókat, szüleik akarata ellenére, német iskolába kényszerítse. Később azonban összevesztek az érdemeken s Pop Ghița a parlamentben megtámadta a kisebbségi alminisztert azért, hogy

szatmári politikája nem volt elég eredményes. Egy év múlva különben Neugeboren Emil volt magyarországi német képviselő röpírata alapján, — melyben Brandschot német politikusok denunciálásával, megvesztegetéssel, üzleti kijárással és a német egység megbontásával vádolja, — a szász Volksrat az összes szász népi szervezetről kizárta a volt kisebbségi alminisztert.

A kisebbségi ügyek tanulmányozására és intézésére később a szegedi születésű Şerban Mihály alminiszter, a kolozsvári gazdasági akadémia tanára kapott megbízást. Şerban felvette a kapcsolatot a nemzetiségi pártok képviselőivel s kérésére a Magyar Párt is 1933. március 2-án részletes emlékiratot nyújtott át neki a magyarság helyzetéről és kívánságairól. Az emlékirat hét fejezetének főbb pontjai: a közigazgatásban a magyar nyelvhasználat bevezetése, törvények és rendeletek magyar nyelven való megjelenése, magyarul tudó bírák és tisztviselők kinevezése, csendőrb brutalitások megszüntetése, az állami anyakönyveknél az önkényes névrómánosítások megtiltása. Az oktatásügy terén iskolai államsegély, a községi iskolasegélyből való részesedés, politikai célzatú állami óvodák és elemi iskolák megszüntetése, főként ott, ahol felekezeti iskola van, magyar állami iskolák létesítése, a névelmezés kiküszöbölése, a felekezeti iskolák nyilvánossági jogának megadása, magyar nyelvű bakkalaureátusi vizsga a magyarul tanult tárgyakból. A nyugdíjpénztárral kapcsolatban gyors ügyintézés, a volt magyar csendőrök nyugdíjának megadása, az erdélyi hadirokkant tisztek nyugdíjigényének az ókirályságbeliekhez hasonló rendezése, a nyugdíjhátrálékok kifizetése volt a Magyar Párt kívánsága. A közbirtokosságoknál a túladózás és az erdészeti hatóságok önkényeskedésének megszüntetését kérték. Mivel a földreform folytán sok magyar birtokostól mindent elvettek, a Magyar Párt az agrárreform törvény ama intézkedésének végrehajtását is kérte, mely lehetővé tette, hogy a kisajátított földek előző tulajdonosai a használatban meghagyassanak olyan évi bér mellett, amely a kisajátítási ár 5%-os kamatának felel meg. Végül kitért az emlékirat az igazságtalan földadókiivetés felülvizsgálására és a csiki magánjavak ügyének rendezésére. Az emlékirat csak a legsürgősebb teendőket ölelte fel s ezek a kérdések újra és újra felbukkannak hol interpellációk, hol

emlékiratok formájában a román megszállás hátralevő hét éve alatt.

A kisebbségi magyarságra különben mind nehezebb napok következtek attól kezdve, hogy Magyarországon Gömbös Gyula jött uralomra és a revíziót kormányprogramjába nyíltan felvette. Erdély magyar népe ösztönösen érezte, hogy új lendületet vesz az elszakított keleti részek visszaszerzéséért folyó hosszú harc és tudta, hogy a végső cél érdekében az átmeneti idő alatt sok áldozatot kell hoznia. Ezt szívesen is vállalta, de ugyanakkor mély aggodalommal látta, hogy Magyarországon arra illetéktelenek is népgyűléseken hangzatos frázisokkal a revízió mellett tüntetnek, aminek rendesen az lett az eredménye, hogy bezárlak egy pár iskolát, vagy elbocsátottak egy sereg magyar állami tisztviselőt Erdélyben. *Ez a revíziós hullám szülte Romániában az antirevizionista mozgalmat,* amit a román sajtó és magánosok siettek üzletileg kiaknázni. Az élen mindig Stelian Popescu volt igazságügy-miniszter lapja, a magyargyűlöletéről közismert „Univer-sul” állott. Az ő kezdeményezésére alakult meg a román „Antirevizionista Liga”, ahova az állami tisztviselőknek kötelező volt a beiratkozás s a magyar közalkalmazottak fizetéséből is hivatalból levonták a Liga tagsági díjait. Az, hogy néhányan meggazdagodtak ezen az üzleten, még nem keltett nagyobb feltűnést Romániában, de sokkal nagyobb volt az az erkölcsi kár, amit a sajtó közvélemény-mérgező magatartása okozott. A nemzeti parasztpárti kormányok alatt a sajtószabadság előbb szabadabb kritikai szellemhez vezetett, a végén azonban a közéleti demagógia lett a sajtóban úrrá s a pártok egymást igyekeztek túllicitálni a rosszul értelmezett hazafiságban.

Ilyen légkörben vonta felelősségre a képviselőházban egy ellenzéki szónok a Magyar Pártot, hogy miért maradt távol az 1932. december 1-én tartott gyulafehérvári ünnepélyről. Az őszinte és a többséget is megnyugtató választ Willer József adta meg s utána többet sohasem hívták a Magyar Pártot az egyesülési ünnepségre. A nyilatkozat így szólt:

„A magyar nép és politikai organizációjának, az Országos Magyar Pártnak magatartása ellen soha kifogás nem eshetett. A magyar nép testvéri szeretetben

és békekességben akar élni az ország többi népével. És mi, a magyar nép választott vezetői, képviselői soha nem is hirdettünk mást. Még lojalitási nyilatkozatokban sem volt hiány akkor, amikor erre kellő idő és alkalom volt. Ámde az ilyen nyilatkozatnak csak akkor van értéke, ha őszinte és el is hihető. Uraim, vegyék elő józanságukat és nyugalmukat. Ítéljék meg: december elseje éppen úgy örömnapja a román népnek, mint amilyen gyásznapja a magyar nemzetnek, mert Magyarország katasztrófáját hozta meg. Ha a magyar ember december elsején önök elé áll és azt mondja, hogy az ő szíve is tele van örömmel, az ilyen kijelentés merőben ellentétben áll az emberi természettel és éppen ezért kérem, hogy ilyesmit ne kívánjanak tőlünk. Távolmaradásunkat a tapintat s a jóérzés diktálja s minden energiával tiltakozom az ellen, hogy ezt provokáló gesztusnak bélyegezzék meg”.

A december 1-i ünnepségekkel kapcsolatban különben Kolozsváron egy sajnálatos incidens történt, ami diplomáciai következményeket vont maga után. Az ünnepély előestéjén több ezer főnyi tüntető tömeg vonult fel a magyar útlevelekirendeltség elé, ott betörték egy ablakot s azon bedobtak egy égő fáklyát, ami lángba borította az ablakfüggönyt. A tüzet sikerült eloltani, majd az egyik szónok javasolta, hogy tűzzék ki a román zászlót az épületre, ami meg is történt s utána a tömeg szétoszlott.

A magyarelles hangulat az országban tovább hullámozott. Tavasszal országszerte megindultak az antirevizionista gyűlések. Egy ilyen gyűlés után, május 28-án, Tordáról hazatérve, a mócok különvonatát megállították az Aranyos-Torda megyei *Sinfalva* állomásán. Itt a tömeg néhány fiatalember vezetésével bejárta a községet, behatolt a magyarok házaiba s ott mindent összerombolt, több embert súlyosan megsebesített s egy idősebb magyarnak halálát is okozta. Az ügyészség megindította a vizsgálatot, az eljárás azonban mindenki felmentésével végződött. Egyetlen marasztaló ítéletet mégis hoztak a sinfalvi rombolásokkal kapcsolatban: azt a magyar újságíróit ítélték el, ki mindezt megírta lapjában. A Magyar Nemzeti Szövetség panaszára a népszövetségi hármás bizottság, melyben Panama és Ausztrália kiküldöttje alkotta a többséget,

úgy találta, hogy a román kormány által foganatosított intézkedések elejét veszik a kisebbségek bántalmazásának.

A székely autonómia előtérben.

1933 július elsején nyílt meg a Magyar Párt hatodik országos nagygyűlése Marosvásárhelyen, a székely fővárosban. A pártkongresszus ismét megválasztotta négy évre az országos vezetőséget, akik között mindössze annyi változás történt, hogy az egyik alelnöki széket Teleki Arthur, az erdélyi református egyház főgondnoka átadta Túri Kálmánnak, aki a Királyhágón túli református egyház főgondnoka lett. A nagygyűlésen azonban első ízben jelentkezett a nemzedéki kérdés s a közművelődési szakosztály ülésén Árvay Árpád az ifjúságnak a pártszervezetbe való bevonását és külön ifjúsági szakosztály felállítását javasolta.

Bethlen György is kitért beszámolójában az ifjúsági kérdésre. Az ifjabb nemzedék nézetei eltérőek, — úgymond — hangjuk elkeseredett, mert nem tudnak elhelyezkedni. Mégis úgy találja, hogy a fiatalság nyitott kapukat döntget, amikor apái ellen fordul mivel az idősebb magyar nemzedék tagjai nem foglalnak el busás állásokat, amikre pályázni lehetne, a kisebbségi sors őket is visszaszorította a közélet és gazdasági pályák minden vonaláról. Az ifjúság „e helyett inkább fogjon össze velünk, hogy együtt döngessük azt a kaput, amely mindnyájunk előtt, — legyünk idősebbek, vagy ifjabbak, — egyaránt zárva van”.

A fiatalság képviselői közül néhányat be is választottak a Magyar Párt központi intézőbizottságába. Így bejutott a negyven éven alóliak közül Becski István temesvári mérnök, Nánásy János marosvásárhelyi ügyvéd, dr. Kovács Árpád nagyváradi ügyvéd, aki a kisebbségi szakosztály előadója lett és dr. Kövér Gusztáv nagyváradi lapszerkesztő, akinek az állampolgárságát a román hatóságok jogtalanul megsemmisítették és akit az országból kiutasítottak. Ismét helyet foglalt az intézőbizottságban a Magyar Pártba visszatért Bernády György, de kimaradt a reform csoport egyik vezetője, Toldalagi Mihály és a Magyar Gazdasági Szövetségben vezető szerepet vállalt Bárdos Péter.

A nagygyűlés Paál Árpád javaslatára végre *programm-*

jába iktatta a székely autonómia kérdését, ami a párisi kisebbségi szerződés aláírása óta állandó vita tárgya volt a sajtóban és pártéletben. A párisi szerződés 11. szakasza ugyanis a következő rendelkezést tartalmazta:

„Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek a román állam ellenőrzése mellett, vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen”.

A Magyar Pártnak már megalakulásakor kiadott programjában szerepelt az önkormányzat kérdése, ez azonban akkor is, később is az egész romániai magyar nemzeti kisebbség, mint közjogi alany részére követelték és sohasem hivatkoztak a 11. szakaszra. Ennek két fő oka volt. A magyarság vezetőinek egy része, elsősorban a nem székelyek, félték attól, hogy a külön székely önkormányzat hangoztatása megbontja a magyarság egységét. Annál is inkább, mivel a románok, annak hangoztatásával, hogy a székelyek elmagyarosodott románok, amúgyis éket igyekeztek verni a magyarság két törzse közé. De az egyházak vezetői sem nézték jó szemmel a székely autonóm iskolák felállításának tervét, mivel ebben az ősi hitvallásos oktatás veszélyeztetését látták. Attól tartottak ugyanis, hogy ha önkormányzati iskolák létesülnek, az állam ezzel az ürüggyel be fogja zárni a régi hitvallásos iskolákat. Az erdélyi magyarság így feladná a biztos felekezeti alapot az autonóm iskolákkal való kísérletezés kedvéért, ezek pedig a mindenkori kormánynak sokkal inkább ki lennének szolgáltatva.

Növelte a zavart még az a körülmény is, hogy a 11. szakasz homályos szövegét mindenki másképen értelmezte. Román politikusok és jogi írók véleménye szerint a székely iskolai önkormányzat már megvalósult a közoktatási törvényekben s így ezen túlmenően nincs szükség más önkormányzatra. A magyar jogászok a „közület” és „helyi önkormányzat” kifejezésekből hol községi, hol székely nemzeti önkormányzatra, hol személyi, hol területi önkormányzatra következtettek. Tusa Gábor és Papp József jogi tanulmányai után Balogh Arthur adta meg a székely autonómiának nemzetközi jogilag leginkább helytálló magyarozatát. Szerinte a székely vallási és iskolai önkormányzat a székelység egyetemét, az egész székely közületet

illeti meg s a helyi önkormányzat csak az angol „local government” fordítása, amit a központi kormányzattól való megkülönböztetésképpen használnak. A vallási és iskolai önkormányzat természeténél fogva személyi autonómia és kiterjed a volt székely székek területére, ahol az önkormányzat fogja az állam helyett az oktatásügyet ellátni.

A Magyar Párt megbízásából Paál Árpád dolgozott ki „a székely közületek közművelődési önkormányzatáról” egy rendkívül eredeti törvénytervezetet. A székely közületbe tartozónak ismeri el mindazokat a román állampolgárokat, akik a Székelyföldön és az ezzel összefüggő területen állandó lakhellyel bírnak és magukat magyar anyanyelvűeknek vallják. Őslakónak számít mindenkit, akinek ősei 1919 december 9-től visszamenőleg legalább egy nemzedéknyi időt a Székelyföldön töltöttek. Az összeírást községenként gondolja keresztülvihetőnek s az így felírtakozott tagokból alakul a székely közületi helység, ezekből a székely közületi vidék s végül a székely közületi központ. A székely közületi helység otthonterületet alkot, amelyre vonatkozóan a helység tagjainak közös vagyoni érdekelt-sége van s ha ennek egy része elidegenítésre kerül, a közületi helység erre elővételi és visszavásárlási jogot gyakorolhat. Az önkormányzat külön adót szed tagjaitól, ami az állami adó egynegyed része s ebből fedezné az egyházi, iskolai, népjóléti és népművelési szervezet fenntartásával járó költségeket. Az önkormányzat nem érinti, sőt támogatja az egyházak önkormányzatát és az állam felügyelete mellett végzi a törvényben előírt feladatait.

A jogászok és székely gondolkozók sürgetése mellett még egy külső körülmény is hozzájárult a székely autonómia előtérbe kerüléséhez. A román kormány 1933. március 10-én immár másodízben szerződést kötött a jugoszláv kormánnyal a *bánsági kisebbségi iskolák* helyzetének szabályozására vonatkozóan. Az egyezmény elismeri, hogy a román Bánság szerb-horvát iskolái nyilvános jogúak lesznek, ahol a tanítóknak a tanulók anyanyelvéhez és vallásfelekezetéhez tartozóknak kell lenniök. Ilyen iskolát mindenütt fel lehet állítani, ahol legalább 20 szerb-horvát, illetve román tanköteles gyermek van s a gyermek nemzetiségét a szülő, illetve gyám határozza meg. A román Bánságban jugoszláviai képesítésű, jugoszláv állampolgár tanítók is taníthatnak ideiglenesen és jugoszláviai

tankönyvek is használhatók. A Magyar Párt nevében Gyárfás Elemér már a szerződés ratifikálásakor szóváltette a szenátusban ezeket a román közoktatásügyi törvényeken messze túlmenő kedvezményeket és kiterjesztéseket kérte a magyar iskolákra is. Iorga akkor azt válaszolta, hogy erre csak akkor kerülhet sor, ha Románia Magyarországgal olyan viszonyba kerül, mint amilyen barátság Jugoszláviához köti.

A székely autonómia napirendre tűzésére tehát megérett az idő. Az egyházak aggodalmait a pártvezetőség azzal oszlatta el, hogy csak a székelyföldi állami iskolák átadását követelte az önkormányzat számára, a hitvallásos iskolákról tehát lemondott, sőt ezeknek az állami iskolákkal való régi egyenjogúságuk visszaállítását vette programjába. Azok megnyugtatóására, akik a székelyek elkülönítésétől féltek, azt is kimondotta a párthatározat, hogy a közművelődési és népjóléti hatáskörrel felruházott önkormányzatnak a kiterjesztését kéri az egész romániai magyarságra.

A székely önkormányzat tervezete tehát elméletileg, minden közjogi finomságra való tekintettel kidolgozva, készen állott. A Magyar Párt azonban sohasem került abba a helyzetbe, hogy az önkormányzatról a kormánnyal komolyan tárgyalhasson. Pedig a Székelyföldön huszonnégy éven át mindenben éppen az ellenkezője történt annak, amit önkormányzatnak lehet nevezni. A kormányzat tudta, hogy az erdélyi magyar kérdés csak addig veszélyes, amíg az egyetlen kompakt tömb, a székelység érintetlen s csak a Székelyföld hozhatja vissza Magyarországhoz ismét Erdélyt. Ezért kutatták a román történészek olyan előszere-ttel a székelyek „román eredetét”. Ezért vizsgálták román szakorvosok a székelység vérének és kimutatták, hogy az közelebb áll az ókirályságbeli románokéhoz, mint a belsőerdélyi magyarok vérsajtjeihez. Ezért sajátították és irtották ki a közbirtokossági erdőket és kényszerítették a székelyeket az eddiginél is nagyobb fokú kivándorlásra. Ezért térítették át görögkatholikusnak hatósági kényszerrel sokszáz székelyt, akiknek a nevük romános hangzású volt. Ezért volt olyan nagy a csendőrterror és a lakosság bántalmazása azon a földön, ahol már az 1505-i udvarhelyi constitutio eltörölte a testi büntetést. A székelység rend-

küvli életképességét bizonyítja az a tény, hogy ezt a két évtizedes tűzpróbát ki tudta állani.

A liberális párt ismét kormányon.

A nemzeti parasztpárti kormányzat nem tudta beváltani a hozzá fűzött reményeket. Amíg a pártban állandó belső ellentétek dúltak és a Maniu-csoport élesen szembenállott a királyt körülvevő kamarillával, a gazdasági nehézségek mind jobban elhatalmasodtak s a király nem látott más megoldást, minthogy öt évi nemzeti parasztpárti kísérletezés után a liberálisokat hívja kormányra. A liberális párt 1928 óta állandóan ellenzéken volt, ha nem számítjuk azt az évet, amíg a Iorga kormányt támogatta. Károly király hazatérése és Brătianu Ionel fiának, Györgynek, az ifjú liberálisokkal együtt történt kiválása után az „öregliberális” párt I.G. Duca vezetése alatt visszanyerte egységét s mivel az ország pénzének jelentékeny része felett ők rendelkeztek, mindenki azt remélte, hogy végre konszolidálni fogják a gazdasági bajoktól meggyötört államot. I.G. Duca, a megbízott kormányelnök, a liberális párt utolsó európai vonalú politikusa volt, akitől a népkisebbségek is felelősségteljesebb államvezetést s ha nem is jó indulatot, de tárgyilagosságot vártak. Két minisztere Anghelescu és Tatarescu kinevezése azonban méltán töltötte el a legsúlyosabb aggodalmakkal a magyarság vezetőit. Az előbbi románosító iskolarendszerével tette hírhedté magát, az utóbbi mindent elkövetett, hogy a Magyar Pártot befeketítse és éket verjen a magyarság sorai közé.

Az 1933 december 20-án és 22-én tartott parlamenti választáson a Magyar Párt megőrizte hagyományos önállóságát, de a multból jól ismert liberális módszerek mellett csak nyolc képviselőt tudott behozni (kevesebbet, mint valaha), továbbá három szenátort. Képviselői mandátumhoz jutott: Bethlen György, Gál Miklós, Jósika János, Laár Ferenc, Pál Gábor, Szabó Béni, Szentkereszty Béla és Willeker József; szenátor maradt: Balogh Arthur, Gyárfás Elemér és Sándor József. A mandátumok igazolásakor a választási visszaélések felsorolása után Bethlen György keserűen állapította meg, hogy csak azért nem tudja több megye képviselőválasztási eredményének megsemmisítését javasolni, mivel a kormány annyi magyar képviselőt sem

hagyott meg, amennyi a házszabályok értelmében ilyen indítványhoz szükséges. A belügyminiszter is érezte, hogy túllóttek a célon, amikor a szavazatok 50,99%-át „szerezték meg” az egész országban s ezért az udvarhelymegyei pótválasztáson nem gátolta meg, hogy Abrudbányai Ede bejusson a képviselőházba.

Karácsony és újév között váratlan politikai gyilkosság rázta fel az ország nyugalmát. Duca miniszterelnököt a sinaia-i állomáson a vasgárda szervezethez tartozó fiatal emberek meggyilkolták. A Zelea Codreanu vezetése alatt álló vasgárda multjában már fordultak elő gyilkosságok, a szervezet azonban később politikai párttá alakult és parlamentáris úton törekedett céljai megvalósítására. Ducára a merénylők a vasgárda feloszlátása miatt haragudtak, a vasgárdát pedig Titulescu nyomására oszlatták fel, mivel az ő külpolitikáját veszélyeztette ez a szélsőjobboldali mozgalom. A gyilkosok tettük indokolására azt hozták fel, hogy Duca az országot eladta a zsidóknak és ezért kellett pusztulnia. A bíróság súlyos fogházbüntetésre ítélte a merénylőket, Codreanut és társait azonban a felbujtás vádjától felmentette.

A Duca-gyilkosság után a kisebbségek közül azok is elvesztették a kormány iránti bizalmukat, akik a miniszterelnök személyében látták a békekép jövő zálogát. Ismét bevezették az ostromállapotot, statáriumot és szigorított cenzurát, amit a népkisebbségek duplán éreztek meg. Ducáról szinte minden megyében egy-egy községet neveztek el, így kapta Székelykeresztúr is az I.G. Duca nevet, amiből a székelyek különböző szójátékokat faragtak, de különben a postai forgalomban is sok zavart okozott ez a túlhajtott Duca-kultusz.

Duca után rövid ideig Anghelescu lett a miniszterelnök, ennek utódja pedig Tatarescu, aki négy évig egyfolytában vezette a kormányt, amire Brătianu Ionel óta nem volt példa.

Tatarescu hosszú miniszterelnöksége a kisebbségi magyarság sorsának mélypontját jelenti. Alatta vált kormányrendszerre az a kétszínű politika, mely a kisebbségek legkegyetlenebb és pontos tervszerűséggel végrehajtott elnyomását kifelé szép szavak és humánus elvek hangoztatásával leplezte.

A Tatarescu-rendszer bevezetése óta mind gyakrabban

kezdtek hangoztatni többségi és kisebbségi részről, hogy a nemzetiségi kérdést csak úgy lehet megoldani, ha előbb eloszlatják azt a légkört, ami ezt a kérdés-csoportot körülveszi. A légkört azonban emberek mérgezik meg s ilyen kútmérgező mind több akadt, amióta a legkisebb tanító vagy csendőrőrmester is látta, hogy nem büntetés, hanem jutalom vár reá, ha üt egyet a magyarságon.

A légkör a sajtón át nehezedett reá a közvéleményre. A magyar toll forgatóit valóságos blokádnak alá vette a cenzura és az ügyészség. De az előbbi nem védett meg az utóbbival szemben és sok magyar újságíró büntetett meg olyan cikkért, amit a cenzura átengedett. Az ügyészek közül főként a kolozsvári Colfescu tett nagy hírre szert s a magyar sajtó ellen évek óta folytatott hadjáratát a Tatarescu-rendszer csak elősegítette. A magyargyűlölet mellett az anyagi javakat sem vetette meg a híres sajtóügysz, akit később vagyonrevíziós perbe fogtak s aki nyugalomba vonulása után maga is felcsapott újságírónak. Colfescu vád alá helyezte a legártatlanabb újságíró, szerkesztővel és kiadóval együtt s a legsúlyosabb büntetések kirovását kérte többórás vádbeszédeiben, amelyek során mindig kifejtette sajátos nézeteit a barbár, ázsiai magyarokról, akik a művelt latin faj ősi ellenségei. A sors iróniája, hogy Colfescu legjobban a hídverő Krenner Miklóstra haragudott, aki az „Ellenzék” hasábjain Spectator álnév alatt állandóan szorgalmazta a román-magyar közeledést. Krennert később „Húsvéti harangszó” című cikkéért, amiben Erdély autonómiája mellett tört pálcát, súlyosan elítélték és az írástól is jögerősen eltiltották; ennek az ítéletnek a végrehajtására azonban sohasem került sor.

A kisebbségi sajtó elleni hadjárat oda vezetett, hogy nem engedélyezték többé az időszaki közleményekben a magyar helységnevek használatát s mivel a román községnevek nem mentek át a köztudatba, a közönség nagyon gyakran nem értette meg a lapok közleményeit. Egyes irodalmi és tudományos munkák kiadása pedig lehetetlenné vált, mivel pl. az Erdélyi Múzeum című tudományos folyóiratban egy helység és dűlőnevekről szóló tanulmányból a cenzura kitörölte az összes neveket. Végül is bizonyos tolvajnyelv honosult meg a magyar sajtóban. Erdélyt „országrészünk”, Kolozsvárt „kincses város”, Marosvásár-

helyt „székely főváros”, Nagyváradot „peceparti Páris” néven kezdték idézni a lapok.

Amíg a magyar sajtóra hangfogót tett a cenzor és az ügyész, a román sajtó szabadon izgathatott a magyarság ellen. Áprilisban Pamfil Şeicaru, aki még két évvel azelőtt a magyaroknak a kormányban való részvétele mellett foglalt állást, a „Curentul” című lapjában népszavazást rendezett. Hét kérdést intézett olvasóihoz, amire falusiaktól államférfiakig mindenki válaszolhatott s a válaszokat hónapokon át közölte Románia egyik legelterjedtebb lapja. A kérdések arra irányultak, hogy az országban a román elemet háttérbe szorítják a kisebbségek s ennek megakadályozására kért javaslatokat a szerkesztő olvasóitól. Természetesen mindenki azt válaszolta, hogy a román elemet valóban elnyomják a kisebbségek s ezen csak úgy lehet segíteni, ha a kisebbségeket kiteszik állásaikból, a közoktatást elrománosítják és a kisebbségek helyébe új román középosztályt fejlesztenek ki a népből. Az olvasók közül ennek a tervnek a végrehajtását nagyon sokan meg is kezdték saját hatáskörükben s a vasúti és posta igazgatóság gyors iramban folytatta a magyar alkalmazottak elbocsátását, a tanárok számára pedig ismét kiírták a román nyelvvizsgát.

A parlamentben.

Amikor a Tatarescu kormány a parlamentben bemutakozott, a válaszfelirati vita folyamán 1934. februárjában Bethlen György a képviselőházban, Sándor József pedig a szenátusban nyilatkozatot olvasott fel. Ebben mint legfontosabb megoldandó kérdések szerepeltek: a székely választási és iskolai önkormányzat, az egyházi és iskolai állami segítség, a magyar nyelvhasználat a hatóságok előtt, a köztisztviselői elbocsátások megszüntetése, a közterhek enyhítése és az állampolgársági névjegyzékből kimaradottak utólagos felvétele. Nistor miniszter válaszában kijelentette, hogy a kultusz és magánoktatási törvény, — amelyeknek jogfosztó intézkedéseit volt már alkalmunk ismertetni, — a párisi szerződés 11. szakaszán túlmenő jogokat biztosít nemcsak a székely és a szász közületeknek, hanem az egész magyar és német kisebbségnek. Ezzel a kérdéssel is került napirendről. A vasutasok elbocsátása ügyében

Bethlen György később hiába interpellált. A lelkészek és felekezeti iskolák államsegélyei Laár Ferenc tette a képviselőházban szóvá. Kimutatta, hogy a Iorga kormány óta a protestáns lelkészek államsegélyét különböző áldozati adók és a lélekszám szerinti arányosítás ürügyével annyira leszállították, hogy egy tizenkettedik kategóriába eső négy kórpótlékos görögkeleti lelkész 3150 lejt, a görög-katholikus ugyanannyit, a római katolikus 3000 lejt, a lutheránus 2950 lejt, a református 1700 lejt, az unitárius pedig 1250 lejt kap havi államsegély címén. A magyar felekezeti iskolák pedig 1931 óta semmiféle államsegélyt sem kaptak, noha a magyar egyházak vagyonát a földbirtokreform folyamán kisajátították s így ezek a legnagyobb nehézségekkel küszködnek.

Az állampolgársági névjegyzékbe való utólagos beírásokkal kapcsolatban az igazságügy-minisztérium ki is dolgozott egy javaslatot, ebből azonban sohasem lett törvény. Helyette olyan törvények láttak napvilágot, amelyek a kisebbségi magyar társadalom egyes rétegeit létalapjában támadták meg.

Némi enyhülést csak a konverziós törvény hozott, amit a liberális kormány, immár ötödször, átdolgozott. A képviselőházban Willer József, a szenátusban Gyárfás Elemér rámutatott arra, hogy a régi törvény rendkívül bonyolult eljárást írt elő az adósságok konvertálására, az adósok és hitelezők között különböző kategóriák egész sorozatát állította fel és nem volt tekintettel arra a helyzetre, amibe a hitelezőket juttatta. Az új javaslat az eljárást egyszerűsíti ugyan, de fenntartja a kategóriák rendszerét. A javaslat csak a mezőgazdasági és városi ingatlanulajdonosok adósságát rendezi s bár a kormány még mindig nem készíteti pontos statisztikát, az előbbieket tartozása majdnem ötven. az utóbbiaké húsztól harminc milliárd lejtig terjedő összeget tesz ki. Nem konvertálja azonban az iparosok, kereskedők, kis hivatalnokok és szabadfoglalkozásúak adósságát, akiknek nincs ingatlanuk s akiket tartozásuk felhajtása létükben fenyeget, mert munkaeszközeik, fizetésük vagy nyugdíjuk esik áldozatul. E mellett a hitelezőkre háruló veszteségek is egyenlőtlenül vannak elosztva, mert azok, akik pénzüket a bankokból idejében kimentették, nem hordoznak semmi veszélyt s a konverzió terhe csak a becsületes betétesekre hárul. Bár az adósságok rendezésének

egyetlen igazságos módja a túlságosan magasan stabilizált lej értékének csökkentése volna, a Magyar Párt mégis megszavazta a javaslatot, mivel abban az előző konverziós törvényekhez képest haladást látott. Az utolsó parlamenti úton hozott konverziós törvény 1934. április 7-én lépett életbe.

A gazdasági javaslatok során a kormány legközelebb a banktörvény javaslatát terjesztette elő, aminek az előkészületei már egy évtizede folytak. Találón jegyezte meg Gyárfás Elemér a szenátusban, hogy ez a javaslat éppen most, amikor az ország hitellete romokban hever, azt a benyomást kelti, mintha valaki *sport-intézményt akarna szervezni kórházi ágyban fekvő betegek számára*, akik közvetlenül műtét előtt állanak. A javaslat alapvető hibája a túlzott központosítás. A bankszervezet csúcsán a központi bank-tanács áll, mely teljhatalommal rendelheti el valamely pénzintézet felszámolását, sőt fiókot is csak az ő engedélyétől függően lehet létesíteni. Ebből a tanácsból kifejejtették a kisebbségi bankok képviselőit, noha az 1916. évi magyar törvény lehetővé tette, hogy az erdélyi románok és szászok hitelszervezeteinek, a Solidaritatea és a Revisionsverband képviselői a budapesti központi hitelszervezetekben részt vegyenek. Pedig az Erdélyi Magyar Bankszindikátus már 1923. december 13-án 98 tagintézettel és 228 millió lej saját tőkével ujjaalakult s azóta, noha a Nemzeti Banktól minimális visszleszámitolási hitelt élvezett és bankpolitikájáért magyar részről is sok támadásnak volt kitéve, mégis összefogta és védeni igyekezett a magyar pénzintézeteket, amelyek sajnos legnagyobb részben nem töltöttek be nemzeti hivatást.

Gál Miklós helyesen mutatott rá a képviselőházban arra, hogy a javaslat túlságosan magas alaptőkét kíván meg a bankoktól. Törvényhatósági jogú városban 20 millióra, más városban 10 millióra, falusi községekben 4 millióra kell öt éven belül felemelni az alaptőkét. Ennek következtében a kisebbségi bankoknak fel kell számolniuk, mivel legnagyobb részben mezőgazdasági kihelyezéseik vannak, amelyek a konverzió miatt csak 17 év alatt törlesztendők. Tizenhét év alatt pedig új banküzletek kötése nélkül az intézetek minden aktiváját felemésztí a rezsi. Az 1934. május 8-án megjelent banktörvény a Magyar Párt által kifogásolt rendelkezéseket fenntartotta, sőt a

bankoktól az alaptökének duplájára való felemelését kívánta meg.

Az oktatásügy körébe tartozó javaslatok között kiemelkedett az úgynevezett „premilitar” törvényjavaslat, mely kötelező katonai előképzést ír elő minden 18—21 éves ifjú számára s ezzel külföldi minták után indulva, Románia is a nemzetvédelem tökéletesítését kívánta szolgálni. A Magyar Párt elvi kifogást nem tett, csak a valláserkölcsös nevelés fontosságát hangoztatta a katonai nevelés mellett.

Ismét napirendre került a középiskolai törvény, amit már a Iorga kormány is módosított. 1928 óta a líceum csak hét osztályos volt Romániában s most belátva, hogy a középiskola francia módszer szerinti óriási anyagát nem lehet hét év alatt megtanulni, másrészt pedig, mivel az egyetemi előkészítő év sem vált be, a javaslat közmegelegedésre visszaállította a nyolcosztályos liceumot. Súlyosan érintette a magyar felekezeti iskolákat a *tanárok képesítő (capacitate) vizsgájának* ügye. A törvény előírta, hogy a tanároknak az egyetem elvégzése után képesítő vizsgát kell tenniük, ami tulajdonképpen versenyvizsga azok számára, akik állami középiskolánál kívánnak elhelyezkedni. A gyakorlatban ezt a vizsgát a jelentkezők 10—15 százaléka szokta letenni, mivel csak annyit engedtek át, ahány üres katedra volt az illető szakban. Ezekre a helyekre természetesen mind románokat engedtek át s így kisebbségi tanár csak fehér hollóként mehetett át a képesítő vizsgán. Laár Ferenc a képviselőházban rámutatott arra, hogy azoknál a tanároknál, akik felekezeti iskolákban akarnak elhelyezkedni, nincs értelme a képesítő vizsgának. Anghelescu miniszter erre azt válaszolta, hogy őt nem érdekli, van-e vagy nincs a felekezeti tanároknak képesítő vizsgájuk, mivel a törvény csak az állami középiskolákra vonatkozik. Laár erre elmondta, hogy a magánoktatási törvény szerint csak akkor nyerheti el valamely középiskola a nyilvánossági jogot, ha az alsó tagozaton (gimnázium) legalább két végleges tanára, a felsőn (liceum) pedig legalább négy végleges tanára van, végleges tanárnak pedig a minisztérium csak azt ismeri el, akinek képesítő vizsgája van. Anghelescu röviden azt válaszolta, hogy aki nyilvánossági jogot akar, annak teljesítenie kell e jog feltételeit. A képesítő vizsga

tehát megmaradt s a miniszter csak abba egyezett bele, hogy a felekezeti tanárokat vizsgáztató bizottságba kisebbségi tanárokat is nevezhetnek ki.

A javaslat másik aggodalomra alkalmat adó intézkedése a *tanárok nyelvvizsgálója* volt. A magánoktatási törvény kimondotta volt, hogy a románul nem tudó felekezeti tanerők vizsgát fognak tenni, s ha ezt le is teszik sikerrel, de utólag kiderül, hogy nem tudtak románul, román tanfolyam hallgatására kötelezhetők. A javaslat most úgy módosította a törvényt, hogy a román nyelvből sikerrel vizsgázott tanárok nemcsak tanfolyamra, hanem újabb nyelvvizsgálóra is kötelezhetők, ami ha nem sikerül, eltilthatják őket a tanítástól. A miniszter e szakasz fenntartását azzal indokolta, hogy a magánoktatási törvény óta eltelt kilenc év alatt sem tanultak meg a magyar tanerők románul. Az augusztus hó folyamán tartott nyelvvizsgák aztán szomorú eredményt is hoztak. Egynehány részleteredmény igazolja a magyar törvényhozók aggályait. Csík megyében az állami iskolákból vizsgára rendelték 100 magyar tanítót, ebből elengedték a vizsgát 23-nak. 15 nyugdíjazását kérte, 13 nem jelentkezett a vizsgára, 38 átment és 11 megbukott. A felekezeti tanítók közül vizsgára rendelték 125-öt. Nem jelentkezett 27, átment 32, megbukott 66. A két unitárius főgimnáziumból 8 tanárt köteleztek vizsgára, akik közül 3 nem jelent meg, 2 átment, 3 megbukott. A 19 unitárius tanító közül 5 átment, 14 elbukott. Az erdélyi református egyházkerületben vizsgára jelentkezett 56 tanár közül átment 24, megbukott 32. 174 református tanító közül átment 62, megbukott 88, új vizsgára állhat 24. Az aradi római katolikus gimnázium 6 tanára közül 4 megbukott, az aradi állami gimnázium 5 magyar tanára közül egyet mentesítettek a vizsga alól, egyet nyugdíjaztak és 3 megbukott a vizsgán. Akik nem jelentkeztek, azok a minisztérium rendelete értelmében még egyszer vizsgára állhatnak, a többiek, legyenek azok családos és nagy multtal rendelkező tanerők, állásukból elbocsátandók.

A magyar középiskolák ellen tehát Anghelescu két fronton indított támadást. A fiatal tanárokat a képesítő vizsgán buktatták el. Az idősebb, háború előtt diplomát szerzett tanárnemzedéket a nyelvvizsgán rostálták ki. Közben pedig, ha hatnál kevesebbre olvadt le a tanárok

száma valamelyik gimnáziumnál, az iskolát be lehetett zární.

A tanári elbocsátások mellett a kormány szemet vetett a magyar postamesterekre is, akik évtizedek óta szerződéses viszonyban állottak az állammal. A falusi posta Erdélyben valóságos családi tulajdon lett és a községi hagyományokhoz tartozott, hogy mindig egy odavaló tanultabb ember töltötte he a postamesteri hivatalt, akit a faluban mindenki személyesen ismert. A magyar postamestereknek máról holnapra felmondtak s helyükbe ókíráláságbeli, magyarul nem tudó postásokat hoztak, akik természetesen nem tudták megértetni magukat a falu népével.

A magyarság vitális érdekei ellen indított támadásokat betetőzte a *nemzeti munka védelméről szóló törvény javaslata*, mely a mesterségesen felkorbácsolt sovíniszta áramlat hatása alatt és az elhelyezkedést kereső ifjúság sürgetésére jött létre. Az ebből született 1934. július 16-i törvény súlyos büntetés terhe mellett kimondotta, hogy a gazdasági, ipari, kereskedelmi és más vállalatoknál a személyzet nyolcvan százalékának és az igazgatóság ötven százalékának románnak kell lennie s a fennmaradó húsz százalék keretében lehetőleg olyan idegenek alkalmazandók, akiknek román feleségük és gyermekük is van. A javaslat tárgyalásánál Gyárfás Elemér felszólította N. Teodorescu ipari és kereskedelmi minisztert, hogy tegyen olyan értelmű nyilatkozatot, mely szerint a „románok” kifejezés alatt alkotmányjogi értelemben román állampolgárokat kell érteni, amire a miniszter helybe hagyóan azt válaszolta: „Így van ez megírva az alkotmányban”. Az ellenőrző közegek azonban bizalmas utasításokra büntetni kezdték azokat a vállalatokat, ahol nem alkalmaztak kellő számú fajrománt s a gazdasági liberalizmus elveit éppen a liberális párt törte első ízben törvénynyel át. A közhivatalokból nyelvvizsga folytán kidobott magyar köztisztviselőket és munkásokat pedig most már a magánvállalatoknál is üldözőbe vették. De megteremtették a dísz-román fogalmát is, aki minden üzemnél és vállalatnál ott ül és nemcsak, hogy semmit sem dolgozik, mivel ő az „etnikai arányszám”, hanem az állandó besúgó szerepét játsszodja a kisebbségi vállalatnál.

A törvényjavaslatnak két mellézköngéje is volt. Az

egyik szerint a kereskedelmi könyveket románul kell vezetni, a másik kimondja, hogy a kereskedelmi levelezés is csak román nyelven történhet. A magyar és német képviselők a levelezésre vonatkozó képtelen rendelkezést töröltették. A könyvekre vonatkozóan csak annyi került be a végleges szövegbe, hogy a főkönyvet, leltárt és naplót a vállalatoknak román nyelven kell vezetniük.

Parlamenti bizottságot kér a Magyar Párt.

A liberális párt kormányzásának első éve a legsúlyosabb megpróbáltatásokat hozta a romániai magyarságra. A kormányintézkedésekre az ellenzéki pártok és az anti-revizionista mozgalom igyekezett ráduplázni, nehogy kisebb hazafinak látszodjanak a kormánynál. Ilyen légkörben határozta el a Magyar Párt elnöki tanácsa és parlamenti csoportja 1934. november 12-én, hogy a felirati vita során kifejezést ad annak a kívánságának: küldjön ki a törvényhozás parlamenti bizottságot, melyben minden román párt képviselve legyen, ez hallgassa meg a kisebbségek sérelmeit és kívánságait, ezután létesítsen olyan pártközi megállapodást a kisebbségi kérdésekben, amit a gyakran változó pártkormányok irányadónak tekinthetnek.

A képviselőházban Willer József, a szenátusban Gyárfás Elemér adta elő a Magyar Párt kívánságát. A javaslat indokolásaképpen három főérvet hoztak fel. Ki kell emelni a kisebbségi politikát a politikai pártharcokból és a magyarság kárára való licitálásokból. Függetleníteni kell a kisebbségi magyarság helyzetét a változó nemzetközi viszonyoktól, mivel a romániai magyarokat a román közvélemény túszként kezeli a Magyarországgal szembeni kapcsolatoknál. A magyarság és románság közös érdeke olyan lelki béke megteremtése, mely a román-magyar együttélést lehetővé teszi. A szónokok visszatekintettek a magyarság multjára s nem hallgatták el, hogy a Magyar Párt is kénytelen volt kezdetben paktumot kötni az Averescu-féle néppárttal, mivel az 1922. évi liberális parlamenti választáson a magyar jelöléseket mind visszautasították s utána *belépőjegyre* volt szükség a román közéletbe. Látva azonban a gyűlöletnek azt a hullámát, ami-

vel a két nagy párt, a liberális és nemzeti parasztpárt az 1923. évi választások sikerét fogadta, a Magyar Párt nem kötött többet román párttal parlamenti választási egységet és kilenc év alatt tanújelét adta annak, hogy a nemzetiségi kérdést pártok feletti ügynek tekinti. 1926 óta hat általános választás és tíz miniszterelnök volt, de egyik sem ült le a zöld asztalhoz a kisebbségi pártokkal, hogy négy-millió román állampolgár panaszát meghallgassa. Mivel a mai pártpolitikai rendszer mellett könnyen hazaárulónak kiáltja ki az ellenzék azt a kormányfőfit, aki a kisebbségekkel tárgyalásokba bocsátkozik, csak *egy pártközi parlamenti bizottság* tudná kellő súllyal a nemzetiségi kérdést tanulmány tárgyává tenni és a megoldásra vonatkozó alapelveket lefektetni. Ilyen bizottságot a közelmúltban küldött volt ki a parlament a Skoda-féle szállítási botrányban kapcsolatban, mennyivel inkább teljesíthető volna tehát a Magyar Párt kívánsága, amit Willer is, Gyárfás is történelmi lépésnek nevezett.

A parlamenti bizottság gondolata körül, amit Hans Otto Roth, a német parlamenti csoport elnöke is helyeselt, a válaszfelirati vita alatt nagy kavarodás támadt. Iamandi miniszter beszéde során utalt a Romániában élő négymilliónyi kisebbségekre, akik „az ország egyik-másik vidékén tökéletes történelmi folytonosságban jelentkeznek”, akiknek óriási többségével szemben nem lehet illojálítás címén vádat emelni s ezért nem szabad őket erőszakos politika áldozataivá tenni. A „nacionalizmus pszichozisa” helyett a parasztságból kell fokozatosan kiépíteni az erdélyi városok középosztályát. Iamandi beszéde valóban szokatlan volt, főként azért, mert a liberális kormány miniszteri padsorából hangzott el s a magyargyűlöletből meggazdagodott Stelian Popescu az „Universul”-ban többhetes hajsztát indított Iamandi ellen. Az ellenzéki pártvezérek közül a gyulafehérvári határozat szerzői, Maniu és Vaida, valamint a „csucsai paktum” megalkotója, Goga, siettek felháborodásuknak sajtónyilatkozatban hangot adni és „nemzeti eretnokség”-gel vádolták a jóhiszemű minisztert, amiért a kisebbségi elem folytonosságát merte említeni Erdélyre vonatkozóan. A Iamandi-ügyben Tatarescu is kétértelmű nyilatkozatot tett, aminek következtében Iamandi kénytelen volt felajánlani lemondását. Amikor pedig a parlament előtt tisztázni akarta magát,

olyan fülsiketítő lármával fogadták, hogy alig tudta elmondani beszédét.

A lamandi-ügy bizonyos mértékig elterelte a figyelmet a Magyar Párt javaslatáról, amire érdemben Lapádatu miniszter válaszolt. A kultuszminiszter a kisebbségi kérdés elmérgesedésének felelősségét a Magyar Pártra hárította, mint aki a paktum-politikát kezdeményezte és a Népszövetség előtt Romániát befeketíteni igyekszik. A parlamenti bizottságnak, véleménye szerint, semmi értelme sincsen s e helyett helyesebb, ha miként 1927-ben, úgy most is, a liberális kormány küld ki egy bizottságot a kisebbségi kérdések tanulmányozására.

Több parlamenti felszólaló és a román sajtó a Magyar Párt javaslatát a külpolitikai helyzettel hozta összefüggésbe. Ugyanakkor tárgyalták Genfben Sándor jugoszláv király és Barthou francia külügyminiszter Marseille-ben történt meggyilkolásának ügyét s a kisantantnak ezzel kapcsolatban Magyarország ellen emelt vádjait. Titulescu és Eckhardt Tibor szóharca alatt nem lehetett szó román-magyar közeledésről s mint annyiszor, most is a kisebbségi magyarságon csattant a Magyarország ellen felkorbácsolt gyűlölet. Ettől kezdve nem Budapestre, hanem Jankapusztára kezdték a magyarokat küldözgetni.

A „numerus valachicus” mozgalom.

A Magyar Párt történelmi lépése tehát nem vezetett eredményre. Helyette a sovén irányzatok újabb erőforrással gyarapodtak, ami azért volt veszélyesebb, mint a többi, mert felelős államférfi, többszörös miniszterelnök állott az élére. Vaida Sándornak mindig érzéke volt ahhoz, hogy megtalálja a népszerűséghez vezető utat. A most kínálkozó szélsőjobboldali konjunktúrát úgy igyekezett kihasználni, hogy a nemzeti parasztpárt 1933. február 3-i programmalkotó végrehajtó bizottsági ülésén a közép- és felsőoktatási kérdések tárgyalásánál, bedobta a „numerus valachicus” gondolatát. Addig csak numerus claususról beszéltek. Most a megjelenésében régi jó táblabírákra emlékeztető Vaida, aki magát nem románnak, hanem rendszeren „oláhnak” nevezte, az oláh arányszám elvét vetette fel. Vagyis helyet követelt a románságnak előbb az isko-

lában, de később a mozgalom a magán- és közélet minden vonatkozására kiterjedt. A végrehajtó bizottság tagjainak nagyrésze nem tudta összeegyeztetni liberális felfogásával az etnikai arányszám bevezetését. Maga Maniu, aki Vaida szerint egész életében megmaradt Concha Győző tanítványának, kijelentette, hogy ha nem lett volna demokrácia, „ma még mindig az ekét húznók az idegenek földjén” s a Vaida javaslatát nagy többséggel leszavazták.

A „*numerus valachicus*” teljesen megzavarta a nemzeti parasztpárt amúgyis laza egységét. Vaidát megfosztották az erdélyi rész vezetésétől, amire hívei még erősebb propagandával válaszoltak. A király körüli kamarilának, mely a „*divide et impera*” elvét vallotta, kétségtelenül egyik legsikerültebb sakkhúzása volt, hogy Vaidát elhidegítette Maniutól, akiket egymáshoz több évtizedes hagyományos barátság fűzött s így megbontotta a legnagyobb tömegekre támaszkodó pártot, mely sikeresen tudta volna a harcot felvenni ellene. A „*numerus valachicus*” körül pedig megindult a nyilatkozatok lavínája. A barátok Vaidát mint legesélyesebb miniszterelnököt emlegették, aki az egyre növekedő jobboldali erőket tömöríteni tudná a mai népszövetségi külpolitika fenntartása mellett. Az ellenségek szemére vetették Vaidának, hogy ellentétbe került azzal a kisebbségi szerződéssel, amelynek az aláírására őt használta fel Brătianu Ionel.

A Magyar Párt parlamenti csoportja február 27-i ülésén foglalkozott a „*numerus valachicus*”-szal és kiáltványban tiltakozott az ellen, hogy a szabadfoglalkozások, ipar és kereskedelem terén etnikai arányszámot vezessenek be, ami a nemzetközi szerződésekkel és az emberi jogokkal egyaránt ellenkezik.

Ha már józannak ismert politikusok is a különböző nemzetiségi arányszámok útvesztőjére tévedtek, akkor nem csodálkozhatunk, ha a kisemberek is hazafias érdekeket siettek maguknak szerezni. Colfescu egymásután ültette a vádlottak padjára a magyar újságírókat, vádbeszédeiben hangoztatva, hogy az ilyen hivatásos államellenes izgatók nem érdemlik meg, hogy civilizált országban éljenek, menjenek tehát oda, ahol a barbárság uralkodik. Különben is a magyar revíziós propaganda Közép-Európát rákbetegséggel akarja megfertőzni, amire a románoknak erélyes választ kell adnia. „*Az irredentizmust*

letörni, a rákot kiirtani azzal a népkisebbséggel együtt, amely azt terjeszti” — ez minden jó román kötelessége.

De a vádlottak padjára kerültek a politikusok és írók is. Bethlen György, Fábián László volt szenátor, Zágoni István és Hexner Béla, a Magyar Párt kolozsvári tagozatának vezetői; továbbá dr. Gál József ügyvéd az 1932. évi választásokból kifolyólag, izgatás címén állíttattak a kolozsvári törvényszék elé. Daday Lóránd református lelkes, Székely Mózes álnév alatt írott két regénye, a Budapesten megjelent „Zátony” és „Csütörtök” miatt került a kolozsvári hadbírószág elé. Annak ellenére, hogy román mentőtának egész sora, köztük maga Vaida Sándor is Daday mellett vallott, a hadbírószág hathónapi fogházra és tíz évi jogvesztésre ítélte Dadayt.

Daday elítélése ellen Victor Eftimiu, a kitűnő író, a román Pen Club elnöke is állást foglalt, aki ellen ezért az „Universul” bojkott mozgalmat indított s a Nemzeti Színház is levette színdarabját a programmról. Eftimiu „*Jos laba de pe tricolor!*” (*Le a mancsot a zászlóról!*) című röpiratában válaszolt Stelian Popescunak, aki ellene olyan jelzőket használt, amik között az áruló, szemtelen, vakmerő az enyhébbek közé számít. Válasza szellemesen jellemzi a román üzleti hazafiságot.

„A gangster” című fejezetben Eftimiu elmondja, hogy Popescu az országot két részre osztja: aki fizet az Universulnak, az jó román, aki nem, az tolvaj és hazaáruló. Az igazi hazafi nem csinál mesterséget a hazafiságból s az országzászló nem arra való, hogy palotákat emeljenek belőle, vagy cipőt fényesítsenek vele. Antirevizionista ligára nincs szükség, mert minden jó román a revízió ellensége s egész Románia egy nagy antirevizionista liga, melynek Károly király az elnöke. „Ha egy román politikus meglátogatja Budapestet, ha egy író baráti kezet nyújt a kisebbségi kolléga felé, ha egy kereskedő vízumoztatja útlevelét, hogy árut adjon el a határon kívül, felborzolódnak a sárkány pikkelyei, az Universul apróhirdetéseit és halálozási rovatait megrövidülnek, hogy a sokkal rentábilisabb patriotizmusnak adjanak helyet.” Mi az igazi hazafiság? — veti fel végül a kérdést. „A magyarok minden művészi megnyilatkozására — elő-

adás, koncert, kiállítás, film, színdarab — hasonló, még tökéletesebb megnyilatkozás a mi részünkről. Ahelyett, hogy hathónapi börtönnel sújtanak egy magyar író, számunkra ellenséges regényéért, inkább írjanak a román írók hat nyugateurópai mértékkel mérhető román regényt. Mert a börtönbüntetés letelik, de a könyv megmarad.”

Eftimiu szava a pusztában hangzott el.

Őrségváltás a bánási tagozatnál.

A romániai magyarság huszonkétéves kisebbségi küzdelmei alatt a Bánáság bizonyos mértékig mindig megőrizte függetlenségét az országos magyar szervezkedésben. A kolozsvári központtól legtávolabb a bánási megyék estek, a román-német-szerb együttélés pedig egészen sajátos helyzetet teremtett az ottani magyarság számára. Ezért Temes-Torontál, Szörény és Krassó megye magyar párti tagozatai már 1929. június 30-án egyesültek és az „Országos Magyar Párt bánási tagozata” nevet vették fel. Egy éven belül közadakozásból felépült a temesvári Magyar Ház, ahol otthont talált a Magyar Párt, a népkisebbségi szakkönyvtár, a Bánási Magyar Gazdasági Egylet, a Temesvári Magyar Nőegylet és Leányegylet, Temesvári Dalárda és a magyar cserkészek, előadóterme pedig minden magyar megmozdulás központja lett. Dr. Páll György főtitkár vezetése mellett a bánási tagozat főként a népszervezés terén *mintatagozattá* nőtte ki magát.

Ez a különállás a politikai vonalvezetésben is meg nyilvánult. A világháború előtti időben Temesvár lakói közt nagy számmal voltak olyanok, akiknek nem volt határozott nemzeti öntudatuk s ha azt kérdezték tőlük, hogy milyen nemzetiségűek, azt felelték németül vagy magyarul: temesvári polgárok vagyunk. Ez a „Temeschwarer Bürger” típus magyar érzelmű volt, de politikailag nem szívesen vallott színt, pedig a kormánysegédlettel megindult visszanémetesítési mozgalom erre mindinkább rákényszerítette. A bánási Magyar Párt ezért gyakran kötött paktumot a közigazgatási vagy országos választásokon helyi sváb alakulatokkal. Az 1931. évi parlamenti választáson például nem várva meg a központi pártveze-

tőség döntését, a bánsági tagozat választási egyezményt kötött a német-sváb népközösség ellenzékét képező „Freie Deutsche Gemeinschaft”-tal. Az országos pártvezetőség, nem akarva ellentétbe kerülni a hivatalos népközösséggel, csak a szenátorválasztásra vonatkozóan hagyta jóvá a paktumot. A képviselőválasztáson mégis közös listán indult a magyar-német csoport, de így sem tudtak egyetlen jelöltet sem behozni tizennégy és félezer szavazattal, noha Brassó és Kisküküllő megyében ötezernél kevesebb szavazattal is választottak képviselőnek magyar jelöltet. A temes-torontálmegyei magyar jelöltek szinte minden választáson több mint tízezer szavazatot kaptak s mégis csak 1937-ben tudott egy jelölt bejutni az 1926. évi választótörvény szerinti rendszer alapján, mivel az ország egyik legnagyobb megyéjében a nyolcvanezer magyar polgár kisebbséget képezett az egyéb népkeverékekkel szemben.

A bánsági tagozat elnöki széke br. Ambrózy Andor 1932-ben bekövetkezett halála után három évig üresedésben volt, ami alatt a zsidó származású dr. Ungár Adolf alelnök vette át az ügyvezetést, aki később politikai magatartása miatt börtönbe került. 1935. november 3-án a bánsági tagozat Bethlen György jelenlétében választotta meg Jakabffy Elemér országos alelnököt elnökének. Jakabffy székfoglaló beszédében szükségesnek látta, hogy kitérjen az akkor vitatott kérdésre: alkalmazható-e a Führer elv a kisebbségi életben? Az új elnök, aki annakidején nem tűzött sem tulipánt, sem őszirózsát a gomblyukába, kijelentette, hogy most sem akar hódolni a politikai divatnak és *megvalósíthatatlannak tartja kis nemzetek és néptörzsek életében azt a vezér-elvet*, ami nagy népeket eredményesen vezethet. Programja a mult és az alkotmányos berendezkedések tisztelete, a demokrácia és liberalizmus, ha ez alatt az emberi értékek egyforma tiszteletét és megbecsülését értik.

A bánsági tagozat ebben az időben a Magyar Párt bal-szárnyát képezte.

Bethlen és Titulescu vitája.

A parlament őszi ülészakának megnyitása után, a válaszfelirati vita során, 1935. december 3-án Bethlen György terjesztette elő a képviselőházban a Magyar Párt szokásos nyilatkozatát, mely a magyarság kisebbségi sérelmeit sorakoztatta fel. A legtöbb közülük olyan volt, amit már azelőtt is szóváttettek a parlamentben, mint a névelemzés, iskolák elrománosítása, magyar köztisztviselők elbocsátása és a csendőrbrutalitások. De rámutatott a készülő törvényjavaslatok sérelmes intézkedéseire is. A közigazgatási javaslat fenntartja az időközi bizottságok rendszerét s ha a községi vagy megyei tanácsban magyarul beszélnek, a tanács azonnal felosztható. Az ipartörvény tervezete az ipartestületek vagyont a munkakamaráknak készül odaajándékozni.

A Magyar Párt hasonló nyilatkozatait máskor csak néhány ellentmondással hallgatták végig a Házban, s ugyanazt a nyilatkozatot Gyárfás Elemér nyugodtan olvashatta fel a szenátusban. Most azonban jelen volt Titulescu külügyminiszter is, aki külföldön szívesen szónokolt a határok spiritualizálásáról, ami az ő elgondolásában a trianoni határba való belenyugvást és a revízióról való lemondást jelentette. A külügyminiszter a képviselőház állandó zajos helyeslésétől kísérve, példátlanul éles választ adott Bethlen beszédére. Titulescu egyetlen állítását sem cáfolta meg Bethlennek, ellenben szemére vetette, hogy a romániai magyarság minden panaszát világgá kürtölik a genfi nagy hangszórón keresztül. A képviselőház tapsviharától feltűzelve, Titulescu most már Magyarország ellen emelte fel szavát s szemrehányást tett Budapestnek, amiért nem szavazta meg a szankciókat Olaszország ellen. A magyarok csak előjogokat követelnek kötelelességek nélkül, de ha Magyarország kivonta magát a köteleességteljesítés alól a 16. szakasznál, a Népszövetség nem fogja elismerni jogát a 19-nél sem. A kisebbségi kérdést a magyarok idegen szegnek tekintik a román házban, aminek az útján a revízióhoz juthatnak el, az ezeréves Magyarország azonban nem fog feltámadni, *nem nem soha!* — fejezte be beszédét a külügyminiszter.

A végsőkig feszült hangulatban Willer József próbálta megmagyarázni, hogy a magyarság felsorolt sérel-

mei tényleg fennállanak és kérte a külügyminisztert, hogy változtassa meg a magyarság képviselőiről elhamarkodva alkotott véleményét, különben ennyire megbélyegezve nincs mit keresniök a román parlamentben. Amire Titulescu így válaszolt:

„Budapestre akarnak menni? Én nem mondtam ilyesmit Önöknek. Én általánosságban beszéltem. Nem engedem meg, hogy azt állítsa, hogy az én véleményem elhamarkodott volt, mert 17 éve szenvedek Önök miatt a béke lövészáraiban. Következésképpen nem fogadhatom el azt, amit Ön mondott. Ami pedig az Ön jelenlétét itt a parlamentben illeti, az nekem nagyon kellemes, távolléte viszont hidegen hagy.”

A román sajtó, az „Universul” és „Curentul” vezetésével sokáig ünnepelte Titulescut azért, hogy ilyen kitűnő pillanatban, annyira találóan fejezte ki azt, amit minden román érez. Ebben körülbelül igazuk is volt, mert a közvéleményben az utolsó évek uszításai következtében ugyanaz a demagóg magyarellenesség lett úrrá, amit a „nagy európai” ilyen utcai hangnemben kiáltott világgá. Az ünneplésbe azonban egy magát magyarnak tartó hang is keveredett. A „Magyar Parasztpárt”, a „Gazdasági Szövetség” utódának nevében dr. Réti Imre volt római katolikus plébános és képviselő is táviratot intézett Titulescuhoz:

„Abból az alkalomból, hogy excellenciád mély intuícióval rávilágított a jelenlegi lehetetlen politikai helyzetből kivezető útra, amibe akaratunkon kívül tévedtünk, a magyar tömegek nevében azt a szívből jövő kívánságunkat nyilvánítjuk, hogy eredményes együttműködést fejthessünk ki többségi testvéreinkkel.”

A „magyar tömegek” kifejezés nyilván Tőkés Ernő bukaresti református esperesre, Mátyás András volt szenátorra, Makkai Domokos volt interimárbizottsági elnökre és egy aranyosszéki kispapra vonatkozott, akik Réti-vel együtt a székelyudvarhelyi Barkóci étterem kistermében öten határozták el a távirat elküldését.

A közigazgatási reform.

A liberális kormány hosszas előkészületek után nekifogott, hogy a közigazgatás terén lebontsa mindazt, amit a nemzeti parasztpárti kormányok négy év alatt építettek. Jellemző a román törvények változandóságára, hogy az 1925. június 25-i liberális közigazgatási törvényt már ugyanazon év december 22-én módosították, négy év múlva pedig a nemzeti parasztpárt az 1929. augusztus 3-i új törvénnyel hatályon kívül helyezte, amit öt év alatt tizenegy ízben módosítottak. 1929 óta külön törvényben szabályozták a közigazgatási bíraskodást, amit szintén módosítottak, majd külön törvényt hoztak a helyi pénzügyi közigazgatásra, amit a következő évben háromszor módosítottak, nem is beszélve egyes különleges törvényekről (közegészségügy, számvitel stb.). Ilyen törvénykezési anarchiában természetesen senki sem tudta, hogy melyik törvényszakasz van életben, mivel az új törvény mindig csak azt mondta ki, hogy az előzőknek vele ellentétes intézkedései hatályukat veszítik, de nem sorolta fel az ellentétes paragrafusokat.

A nemzeti parasztpárti törvénnyel szemben, mely a közigazgatási decentralizálással kísérletezett, a liberálisok javaslata visszaállítja a központosított közigazgatást és a helyi önkormányzatot teljesen kiküszöböli azért, nehogy politikai ellenfelei és a népkisebbségek megvet-hessék a lábukat a megyében vagy városon. A kormány által a megye élére kinevezett prefektusoknak a törvény annyira kiterjeszti a hatáskörét, hogy az már egyenesen az alkotmányba ütközik, amely szerint a helyi közigazgatásnak a decentralizáció elvén kell felépülnie. Maga a törvényeket véleményező Törvényhozási Tanács (Consi-liul Legislativ) is alkotmányellenesnek találta a javaslat két másik intézkedését. Az egyik „Közigazgatási Tábla” címen fenntartja a revíziós bizottságok rendszerét, noha az alkotmány kimondta, hogy a közigazgatási bíraskodás kizárólag a bírói hatalom jogkörébe tartozik s a kétfokú közigazgatási bíraskodásról külön törvény rendelkezik (1925. december 23.). A másik a javaslatnak az a rendelkezése, hogy a fürdőhelyekre kinevezendő községi bírónak nem szükséges az illető-községben állandó lakhellyel

bírni. Így kerültek a székely fürdők élére ökirályságbeli ezredek és liberális kortesek.

A képviselőház 1936. február 25-i ülésén Willer József nagy beszédben mutatott rá a magyar nyelvhasználatot ért sérelmekre. A magyar nyelv a kisebbségi szerződés határozott rendelkezései ellenére a közelet minden vonaláról kiszorult. A katonaságnál nem szabad magyarul szólni, közhivatalban és vasútnál nem szabad magyarul felvilágosítást kérni, még kevésbé adni, magyarnyelvű beadványokat nem fogad el egyik hatóság sem, a cenzura kerékbe töri a magyar nyelvet a román helységnevekkel, magyarul legfeljebb adót lehet fizetni, de azt is csak akkor, ha szó nélkül fizetünk, mert a kivetés mérvét nem kifogásolhatjuk magyarul. A közigazgatási törvény javaslata mindezt még azzal is megtoldta, hogy a tanácsokba csak azok választhatók, kik románul írni-olvasni tudnak, ha pedig a tanácsülésen valaki más, mint román nyelven szólal fel, a tanács azonnal feloszlatható, ami pedig nyílt felhívást jelent az agent provocateur-ök számára.

A Népszövetséghez benyújtott panaszra és a parlamentben indított ostrom következtében a kormány bizonyos módosításokat eszközölt a javaslaton, pl. csak az írást-olvasást és nem a románul írni-olvasni tudást kéri a közigazgatási választóktól, de így is számos sérelmes intézkedése maradt az 1936. március 27-én életbelépett törvénynek. A magyar nyelvet csak a falusi községi tanácsokban szabad használni, de itt is a más, mint románnyelvű felszólalást a bírónak azonnal románra kell fordítania, a jegyzőkönyvet pedig románul kell vezetni. A városi vagy megyei tanácsban, *ha valaki más, mint román nyelven beszél, az a tanács feloszlását vonhatja maga után.* A falusi községi tanácsnak nem tagja többé hivatalból a legnagyobb lélekszámmal bíró kisebbségi egyházközség lelkésze s mivel a legtöbb községben a lelkész egyúttal politikai vezető is, a tanácsba így rendszeren csak olyan egyszerűbb magyarokat engedtek be, akikkel könnyen elbánhattak. A községi és megyei tanácsra vonatkozó intézkedéseknek nagy részét azonban nem hajtották végre, mivel a tanácsválasztásokra nem került sor, hanem a liberális kormány is időközi bizottságokkal végezte a helyi közigazgatást. A törvény úgy intézkedett

ugyan, hogy az időközi bizottság csak három hónapig működhet, de ezen úgy fogtak ki, hogy háromhavonként meghosszabbították mandátumát.

A törvényhez mellékelt illetékügyi táblázat kimondja, hogy a román és más nyelven írott cégtáblák adója ugyanannyi, mint a kizárólag román cégtábláké. Ha azonban a cégtábla csak idegen szövegű, akkor az adó a román cégtábla adójának *nyolcszorosa*. Ezt még betetőzte a törvénynek egy évvel később megjelent végrehajtási utasítása, amikor elrendelte, hogy a cégtáblákat csak román nyelven lehet megszövegezni. A törvény tehát — a végrehajtási utasítás szerint — tiltott cselekmény után állapított meg adót.

A magyar népoktatás ügye.

A román kultúrpolitika irányítói kezdettől fogva felismerték a felekezeti oktatás rendkívüli jelentőségét a magyarság nemzeti öntudatosítása szempontjából s ezért mindent elkövettek, hogy azt tönkretegyék és a magyar tanköteleseket az állami iskolákba kényszerítsék. Az első roham az iskolafenntartó egyházak ellen a földbirtok-reform volt, a második az államsegély megvonása. Azután jöttek különböző törvényes intézkedések, megtiltva, hogy az állítólag román eredetű tanulók magyar iskolába járjanak, hogy a felekezeti iskolák bizonyos létszámon felül vegyenek fel tanulókat. De a szülők sokszor önként is állami iskolába adták gyermekeiket, mivel ott nem kellett tandíjat fizetni és sajnos gyakran átadták a felekezeti iskolát az államnak, mivel kettőt nem tudtak fenntartani, az állami iskola létesítésére pedig kötelezték őket.

A középiskolákat nagy áldozatok árán fenn tudták valahogy tartani az egyházak s e téren az állam alig kíséreltezettséssel valahol magyar tagozattal. Nagy hiány mutatkozott magyar szakiskolákban, de az egyházak fokozatosan ezeknek a kiépítéséhez is hozzáálltak. A népoktatás terén azonban a helyzet katasztrófálissá kezdett válni. Rónay András adatai szerint a hatalomváltozás után a román állam átvette a görögkeleti és görögkatholikus egyház által fenntartott 2786 felekezeti iskolát, amelyek a magyar uralom alatt tekintélyes államsegélyt élvezve,

virágzóan működtek. De rátette a román állam a magyar állami és községi iskolákra is a kezét s a magyar tanulók 1318 állami elemi és 248 községi elemi iskolából szorultak ki, akiket 755 magyarnyelvű felekezeti iskolának kellett volna felvennie, mivel nem számíthatjuk ide azt a 49 görögkatholikus és 31 zsidó magyar tannyelvű iskolát, ahova Trianon után rögtön bevezették a román-, illetve hébernyelvű oktatást. Az egyházak tehát kénytelenek voltak iskoláik továbbépítéséhez látni s 1932-ben már 297 római katolikus, 483 református, 36 unitárius, 6 evangélikus elemi iskola volt, ami a katolikusoknál 89, az evangélikusoknál pedig 1 apadást, a reformátusoknál viszont 149, az unitáriusoknál pedig 8 növekedést jelentett. Az összes magyar felekezeti elemi iskola így is csak 75.580 tanulót tudott befogadni. Az 1930/31. iskolai évben a 180.029 magyar tanköteles közül csak 76.255 járt az óvodistákkal együtt felekezeti iskolába, a többi, vagyis *a magyar tankötelesek 57.6%-a kénytelen volt állami iskolába iratkozni.*

Az állami iskolákban a kisebbségi szerződés és az elemi oktatási törvény szerint magyar nyelven kell tanítani, vagy magyar tagozatot kell létesíteni ott, ahol a magyar tankötelesek bizonyos százalékot elérnek. Az állami iskolák eleinte tényleg azzal csalogatták magukhoz a magyar tanulókat, hogy magyarul is adtak elő, amiben természetesen nem volt köszönet, mert az erős ellenőrzés miatt a tanító, ha magyar volt, akkor sem adhatott igazi nemzeti nevelést tanítványainak. Később azonban fokozatosan elrománosították a magyar tagozatokat, hiszen a kultúrözona intézménye egyenesen arra irányult, hogy más megyéből hozzanak román tanítókat a székelyek visszaramánosítása céljából.

A közoktatásügyi minisztérium 1933. évi kimutatása 4295 iskola közül 427 magyar állami iskolát és tagozatot tüntet fel. Az 1934/35. iskolai év végén Kiss Árpád adatai szerint ezek közül csak 112-ben folyt még némi magyarnyelvű tanítás. A magyarabb megyék közül Csíkban, Szatmár és Brassó megyében egyetlen állami elemi iskolában sem tanítottak magyarul. Mivel a román statisztika szerint 261.000 magyar nemzetiségű tanköteles van az országban s a 112 állami iskolában csak 11.484 gyermek tanult magyarul, ha leszámítjuk a felekezeti iskolák ma-

gyar tanulóinak fentebb idézett számát, körülbelül 175.000 magyar tanuló járt kizárólag románnyelvű iskolába.

A liberális kormány alatt a helyzet még jobban leromlott. Az 1936/37. tanév végén már csak 17 magyar tanynyelvű és 27 magyar tagozattal rendelkező állami elemi iskolában, /összesen 44 iskolában tanították a magyar anyanyelvű tanköteleseket, mindössze 4527 gyermeket magyarul. A legmagyarabb Udvarhely megyében csak hat magyar állami elemi iskola működött, Háromszéken egy magyar tagozat, Csíkban és Maros-Tordában egy sem.

Az új magyar nemzedék a legjobb úton volt a felé, hogy anyanyelvén már ne tudjon, románul pedig még ne tudjon írni-olvasni s így nemzetiségi szempontból a legjobb esetben semleges legyen.

A Magyar Párttal ellentétes erők.

Azt a küzdelmet, amit az erdélyi magyarság fennmaradásáért folytatott, nagyon sokan nem értették meg, sokan hiábavalónak látták. Az erdélyiek egymástól még inkább eltúrték a bíráló szót, de ha Magyarországról jöttek „előkelő idegenek” s egyik a románság keblére borulást, a másik a szélsőjobboldali szervezkedést ajánlotta, de mind a kettő lekicsinyelte azt az élet-halál harcot, amit az erdélyi magyarság úgy folytatott, „ahogy lehet”, akkor elemi erővel tört ki a méltatlankodás és elkeseredés. Az utóbbi években pedig a mártír-szemlélet mellett, mely csupa vértanút és gáncsnélküli lovagot látott a csendőrel és miniszterrel perlekedő romániai magyarokban, az erdélyi magyarságnak egy másik arca is kezdett kialakulni a magyarországi szemlélő előtt. Jöttek, akik azt mondták, hogy a Magyar Párt letűnt idők feudalizmusát képviseli a demokratikus Romániában s a kommunisták és szabadkőművesek táborába kergeti a magyarság legjavát (Boldizsár Iván); mások a „*morbus minoritatis*”-t, a sérelmek oktalan és állandó hangoztatását rótták fel és kiábrándulva távoztak, mivel az erdélyi magyarság kisebbségi sorsban nem tudott a humanum magaslatán a dunai népek egyesülésének előharcosává válni (Németh László). Egyéb sem kellett az Univer sul-nak és a Curen-tul-nak; évekig olvasták fejünkre a magyarországi írók

eszmefuttatásait. Hogyne, amikor minden antirevizionista kiállításon ott volt látható román fordításban Petőfi illusztrált verse a magyar nemesről, annak bizonyítására, hogy íme a legnagyobb magyar költő is megmondta: ilyen semmirekellő a magyar! — A legrosszabbul azonban Makkai Sándor cikke esett. A kitűnő író és nagy püspök, aki a „Magunk revíziója”-ban a kisebbségi életbölcselet alapelveit fektette le s az államhatalmat vesztett erdélyi magyarság új impériumát lélekben és igazságban akarta felépíteni, — Magyarországra repatriált. A kisebbségi magyarság reménytelennek látszó küzdelme s a nemzeti eszme mind erősebb hódítása arra indította, hogy a budapesti „Láthatár” c. folyóiratba „Nem lehet” címen cikket írjon, amiben egész multjára rácáfolva, kimondja a végső szót: *kisebbségi sorsban élni nem lehet!* Mindenki egyet értett abban, hogy a magyarság helyzete Romániában a mélypontra süllyedt s ez így nem maradhat tovább, de mit tehet az erdélyi magyar, ha annak ellenére, hogy ez az életforma lehetetlen, mégis kisebbségi sorsban kell élnie, mert közel kétmillió magyar mégsem vándorolhat ki Magyarországra! A Makkai cikkekre Reményik Sándor válaszolt és írásának már a címe kifejezte minden erdélyi magyar ember érzését: „Lehet, mert kell”. Ebből a hangulatból született meg Reményik egyik legszebb költői alkotása, az „*Ahogy lehet*”, ami valóságos himnusz a kisebbségi magyarság zivataros évtizedéből.

Kik vagyunk mi?
Ó nem az Alázat,
Csak a megalázottság fiai.
Nemzedékek büszke hídfői közt
Görbülő ív, görnyedő átmenet:
Testvéreim, bizony nem élünk jól mi,
Nem apáinknak tetsző életet.
De aki másképen tehetne helyünkben,
Az vesse reánk az első követ!
Minden percünk kínzó kiegyezés:

Ahogy lehet...

Az irodalom és politika különben mindig külön vágá-nyon haladt Erdélyben. Az „Erdélyi Helikon” körül cso-

portosult független írói tábor a szellemi ember fölényével nézett le a Magyar Párt közkatonáira, akik ha tollat ragadnak, kezük alól csak gravaminális emlékiratok kerülnek ki. A Magyar Párt urai viszont bizalmatlanul tekintettek a „bohém” írók táborára, akik azt hiszik magukról, hogy amiért egy novellát jól meg tudnak írni, azért joguk van országvezetési kérdésekbe is beleszólni. Gyárfás Elemér fel is vetette a sajtóban s később az egyik pártülésen a kérdést: miként magyarázható meg, hogy a magyar toll munkásai közéleti harcosaink küzdelmét közömbösséggel, sőt néha leplezetlen ellenszenvvel nézik, holott e küzdelem kudarca őket is menthetetlenül eltemeti? Nem életérdeke-e az irodalomnak is e nemzetkisebbség életcéljainak intuitív meglátása, közfelfogássá tétele s „e célkitűzéseknek tetszetős és kívánatos formában a közvélemény elé állítása?” A „Pásztortűz” erre „*Jaj az irodalomnak*” című vezércikkében válaszolt s egyrészt leszögezte, hogy az írók mindig teljesítik kötelességüket, de ugyanakkor tiltakozott a „népszerűsítő” szerep ellen, ami a fizetett újságíró mestersége.

Többségi népnél ez az okoskodás talán helytálló lehet, de kisebbségi sorsban, ahol nem kormányprogramok között kell választani, hanem az a kérdés, hogy megélünk vagy elpusztulunk, az irodalomnak is ki kell lépni tárgyilagosságából, amit íróink egy része meg is tett. Egyébként Reményik-Végvári versei, Kós Károly Varjú-nemzetisége, Tamási Ábelje vagy Nyirő Uz Bencéje több önbizalmat, életkedvet és erdélyi öntudatot adott a magyarság elesettjeinek, mint akárhány kortesbeszéd vagy interpelláció. A politika és irodalom közötti meghasonlásnak egy másik, gyakorlati oka kétségtelenül az volt, hogy a Magyar Párt hosszú évek folyamán kiküszöbölt minden ellentétet magából és egy szűkebb körű. de homogén élcsapat közreműködésére szorítkozott. Azok, akik a párttal szemben állottak, kiszorultak a politika teréről, hiszen politikát a párt keretein kívül az egységbontás vádjá nélkül nem lehetett csinálni és irodalmi, társadalmi vagy gazdasági téren jutottak vezető szerephez. Az ellentét tehát nagyrészt nem az irodalom és a politika között állott fenn, hanem kovászai rendszeren *írók voltak, akik nem tudtak a politikai életben érvényesülni s gyakran politikusok, akik az irodalomban alul maradtak.*

A Magyar Párttal a magyar sajtó egy része is szembe helyezkedett. 1927-ig a párt nem rendelkezett napisajtóval s csak a polgári radikális „Keleti Ujság” átvétele után tudott erőteljesebb sajtópropagandába kezdeni. A napilapok közül a Bánffy Miklós irányítása alatt álló kolozsvári „Ellenzék” kritikával kísérte a párt működését. Székely íróink harcos kolozsvári napilapja, az „Ujság”, anyagiak híján megszűnt. A zsidó tőkével, de a legjobb magyar újságírók közreműködésével virágzó „Brassói Lapok” sok borsot tört a pártvezetőség orra alá. A Szele Béla vezetése alatt tüzes magyar sajtóorgánum később a demokrácia magyar szócsöve lett, szellemi irányítója Kacsó Sándor pedig a Magyar Párt népi, sőt népfronti alapokra helyezését és a románsággal való megbékülést sürgette. Itt cikkezett Szentimrei Jenő „*két szomszédvár*”-ról, a Bethlen György és Bánffy Miklós közötti kiegyenlíthetetlen ellentétéről. Később Nagyváradon megindult az ottani római katolikus püspökség támogatásával az „Erdélyi Lapok”, az „Ujság” egykori főszerkesztőjének, Paál Árpádnak szerkesztésében, főmunkatárs pedig Gyárfás Elemér státuselnök lett. A lapban a jobboldali irányzatok kerekedtek felül és ezeknek harcosai (elsősorban Sulyok István volt magyar párti képviselő) a Brassói Lapokkal ellentétben túlságosan liberálisnak, tehát baloldalinak találták a Magyar Pártot. Amíg a konzervatív és liberális pártvezetőség igyekezett minden olyan kérdést távoltartani a pártélettől, ami a magyarság sorainak megoszlására vezethet, Kacsó Sándor Sulyok Istvánnal *spanyol polgárháborút folytatott* Brassó és Nagyvárad között. A sajtó legnagyobb része azonban Kolozsváron és Brassóban, éppen úgy, mint Aradon, Temesváron vagy Nagyváradon a választások alkalmával a Magyar Párt mellé állott. Nem számítjuk ide azokat a magyar nyelven megjelenő sajtóorgánumokat, amelyek cionista, vagy nemzetközi célokat szolgáltak. Végül a titkos rendőrség mindig támogattott olyan sajtóbrigantikat, akiknek a zsarolás mellett az volt a feladatuk, hogy magyar nyelven megjelenő lapjaikban a magyarság vezetőire minden piszkot rákenjenek és állandóan dennnciálják őket.

A Magyar Párt kezdettől fogva totális nemzeti csúcsszervezetnek, a Magyar Szövetség utódjának tartotta magát és nem ismert el magán kívül más politikai alakula-

tot. A Magyar Néppárt és a reform-csoport elvi síkon küzdő harcosainak egy részét felszívta magába, másokat kiszorított a politika színteréről. Később a „Gazdasági Szövetség”, majd a „Magyar Parasztpárt” megpróbálta kormánypénzen idegen zászlók alatt felvonultatni a magyar választókat, de olyan csekély sikerrel, hogy egy időn túl a kormányoknak sem volt rentábilis ez a befektetés. A pártvezérek pedig összevesztek az „államsegély” felett és kiszerveztették a lapokba, hogy ki mennyit költött saját célra a pártkasszából. Ezeknek a párt-kísérleteknek csak annyi szerepük volt, hogy a kormánynak lojalitási nyilatkozatokat szállítottak s a román közvélemény önmagát ámitotta azzal, hogy a magyarság „államim” nagyobbik részét ők képviselik.

Világnézeti alapon indult a „Magyar Párti Ellenzék” mozgalma. Ez a nemzeti jelszavak mögött szélső baloldali célokért küzdő kis csoport a városi és falusi proletáriátus védőjének mondta magát és sajtójában, a „Falvak Népé”-ben a politikai életben is szokatlan hangnemben támadta a Magyar Pártot. Az a pár magyar párti disszidens, aki kezdetben velük indult, hamar otthagya a legnagyobb részben fiatal főiskolai hallgatókból, munkásokból és kisiparosokból álló csoportot, mely később „*Magyar Dolgozók Szövetsége*” (Madosz) címen politikai pártot alakított. A Madosz az utóbbi idők egyetlen zsidómentes baloldali megmozdulása volt. Szélső baloldali programja mellett csak úgy túrték meg a hatóságok, ha adott alkalmakkor lojalitási nyilatkozatokat tett, ami miatt sohasem tudott gyökeret verni a nemzeti érzésű magyarság szélesebb rétegeiben. Többször megkísérelte a közeledést a Magyar Párthoz, a párt azonban nem akarva magára venni az irredentizmus mellett még a kommunizmus vádját is, mindig elhárította magától a madoszisták barátságát, akik közül sokan egyénileg beléptek a párttagozatokba s ott — taktikájuknak megfelelően — zavart próbáltak kelteni.

Szent Bertalan éjszakája.

A liberális uralom igyekezett elfojtani a magyarság minden egyéni vagy közösségi életmegtartását.

A magyargyűlöletéről híres Onisifor Ghibu, kolozsvári egyetemi tanár, most élte virágkorát. Az „Universul” 1936. október 5-i számában dicsekedve számolt be áldásos működéséről. E szerint 21 városban tartott előadást a magyar katolikusok ellen, 14 könyvet és röpiratot adott ki, feljelentéseket adott be a vallás-, közoktatásügyi-, belügy-, külügy-, egészségügyi- és földművelésügyi minisztériumhoz, állambiztonsági hivatalhoz, csendőrpáncsnoksághoz, négy város ügyészségénél és hat törvényszéknél indított katolikus vezető emberek ellen eljárást. Emlékirattal fordult a magyar katolikusok ellen az Antirevizionista Ligához, a román püspökségekhez, II. Károly királyhoz, a Népszövetség elnökéhez, sőt magához XI. Pius pápához is. Minderre hivatást érzett — úgymond — „mert a magyar katolicizmus nagyzási hóbortja, melyet a pápa is támogat, ezer esztendő óta már annyi bonyodalmat okozott Európá délkeleti részében...”

A román bíróságok sohasem alkalmazták a vallásfelekezeti elleni izgatásról szóló törvényszakaszt!

A politikai perek a magyarság vezető egyéniségeit sem kímélték. Onisifor Ghibu feljelentette dr. Biró Vencel piarista rendfőnököt hamisítás, csalás, irredentizmus és címbitorlás miatt. Az ötoldalas vádirat abban csúcspontot ért el, hogy a rend címere felett a magyar korona látható, a címerben pedig az M. és A. betű olvasható, ami „Magyar Államot” jelent. A rendfőnök okiratokkal igazolta, hogy a címerben látható M. A.—M. P.—O. Y. betűk görögül annyit jelentenek, mint „*Mária Isten anyja*”, a korona pedig nemesi címereken általánosan használatos. Több tárgyalás után a bíróság kénytelen volt Biró Vencelt felmenteni.

De súlyosan elítélte a kolozsvári hadbíró az erdélyi magyar tudományos élet egy másik kiválóságát, dr. Roska Márton egyetemi magántanárt, a kolozsvári egyetem régészeti intézetének egyik vezetőjét. Roska Mártonnak az volt a bűne, hogy három cikket írt az Erdélyi Férfiak Egyesületének kiadásában Budapesten megjelenő „A történelmi Erdély” című kötetbe. Az egyik tanulmánya „*Erdély őskora*” címen a kő, réz, bronz és vaskorszakbeli Er-

déllyel foglalkozott, a másik „Erdély és a népvándorlások”-ról szólt, a harmadik „A honfoglalás és Erdély.” című, a magyarok Erdélybe való behatolását Szent István előtti időre tette. A vádirat, miután rámutat arra, hogy az egész kötet irredenta célt szolgál, Roska ellen nem tudott egyéb terhelő adatot felhozni, mint azt, hogy a helységneveket magyarul használja és Erdély honfoglaláskori térképén a Kárpátoknál tünteti fel a román-magyar határt s a trianoni határt meg sem jelöli. Az ügyész Roskának ezt az eljárását „államellenes izgatásnak” minősítette. Roska védekezésében előadta, hogy kartársai s elsősorban Daicovicu egyetemi tanár hajszájának áldozata, akik kitiltották őt hivatalából, íróasztalát feltörték és az utcán inzultálták. A bíróság három hónapi fogházbüntetésre ítélte Roska Mártont, akinek a részére később Iorga próbált kegyelmet kérni a királytól.

Egy-egy politikai perben hozott ítélet rávilágított arra a légkörre, amiben a kisebbségi magyarságnak harcolnia kellett. Első ízben történt meg a Magyar Párt fennállása óta az is, hogy rendes évi nagygyűlését nem engedélyezték, ugyanakkor, amikor a kormánypárt szabadon gyűlésezhetett országszerte.

A nemzetközi politikai események azonban egy időre elterelték a figyelmet a belpolitikáról. Olaszország győzelmesen fejezte be az abesszíniai háborút s ezzel a Titulescu irányítása alatt álló román népszövetségi külpolitika is súlyos vereséget szenvedett. Románia a szankciók megszavazásával végleg elhidegítette magától a fasiszta Olaszországot, amellyel addig fajrokonni és kultúrkapcsolataira hivatkozva, igyekezett baráti viszonyt fenntartani. A másik oldalon a magyar-olasz barátság kiállotta a szankciók tűzpróbáját és Mussolini elmondta híres milánói beszédét, melyben Magyarországot Európa nagy megcsonkítottjának (la grande mutilata) nevezte. A beszéd a román közvéleményben rendkívüli megdöbbenést keltett s a sajtó reprodukálhatatlan kifejezésekkel illetve a Ducet és fenyegette a magyarságot. Egy újságcikket a mellékletek közt teljes terjedelemben le is közlünk annak jellemzésére, hogy ha a külügyminiszter is kijött sodrából, amikor a Magyar Párt elnökét megleckéztette, akkor mit engedett meg magának a legmagyarabb székely városban, Székelyudvarhelyen megjelenő román sajtóorgánum. Octavian M.

Dobrota a „Román hang az elszékelyesített vidéken” (Glas românesc în regiunea secuizată) című lapjának 1936. november 12-i számában cikket írt a milánói beszéddel kapcsolatban, melyben Mussolinit az örültek házába küldi, a romániai magyaroknak Szent-Bertalan éjszakát helyez kilátásba, ami után jöhetnek majd az olaszok, hogy a magyar hullákat Erdélyben összeszedjék s azzal fejezi be, hogy *a magyar viperák közt szét kell taposni és máglyára kell küldeni őket!*

A cikket a cenzúra átengedte, mivel azonban a Mussolinira vonatkozó sértő kifejezések miatt az olasz és román kormány között diplomáciai jegyzékváltás indult meg, a kormány kénytelen volt két hétre beszüntetni Dobrota lapját. Ezzel az ügynek Olaszországra vonatkozó része lezárult. A Magyar Párt elnöke azonban az udvarhelyi ügyészségen bűnvádi feljelentést adott be Dobrota ellen nemzetiség elleni izgatás címén. Az ügyészség 220/1937. száni végzésével megszüntette Dobrota ellen az eljárást, „mivel a feljelentésben foglaltak nem egyesítik magukban a bűncselekmény elemeit”. Pedig ha a Szent-Bertalan éjszaka kilátásba helyezése a legenyhébb minősítés mellett sem képez nemzetiség elleni izgatást, akkor igazán nem lehet tudni, hogy mi értelme van a 172. §-nak a büntető törvénykönyvben. Ha azonban ezt a törvényszakaszt csak egy esetben is alkalmazták volna, akkor elsősorban az ügyészeket kellett volna a vádlottak padjára ültetni.

A liberális parlament utolsó ülészaka.

1936 novemberében nyílt meg az utolsó parlamenti ülészak, amit a következő év tavaszán berekesztettek s ezzel meg is szűnt a parlamenti demokrácia Romániában. Willer József a képviselőház november 25-i ülésén mondotta el válaszfelirati beszédét, amiben rendkívül szellemes formába öltöztetve tárta fel a kamara előtt a magyarság legsúlyosabb sérelmeit. A bevezetést még csendben hallgatták végig, a nyelvvizsga folytán elbocsátott magyar közalkalmazottak kérdésénél azonban

Pop Ionel (nemzeti parasztpárti) közbeszólt: Azt hiszi, hogy román tisztviselők nem akadtak, akik

ugyanilyen sorsra jutottak? Amire Willer: Azon a címen, hogy nem tudtak románul?

Az iskolai államsegély megvonásánál és a protestáns lelkészek államsegélyének leszállításánál

Preliceanu (cuzista) szólt közbe: Az állam költségvetése nem teljesítheti ezeket a követeléseket s ön nem kovácsolhat ebből tökéet. Ön olyan enyhe hangon beszél, mint egy internátusi hölgy, csak azért, hogy sértegetéseit leadhassa címünkre.

Willer: Képviselő úr, bebizonyítottuk illetékes helyen, hogy pl. az unitárius püspöknek kevesebb a javadalmazása, mint egy képviselőházi ajtónállóé. Ha nem ismeri a tényeket, akkor kérem kell, hogy vitatkozás helyett higgyen szavaimnak.

Pop Ghița (nemzeti parasztpárti) ismét szemére vetette Willernek, hogy a Magyar Párt egyik tagozata a közigazgatási választáson paktumot kötött a liberálisokkal.

Robu (cuzista): Igazán kétszínűség. Paktáltok a parasztpártiakkal és szavaztok a liberálisokkal. (Derűltség.)

Pop Ghița: Soha sem paktáltunk velük, de Goga igen. Ilyesmikkel akartok port hinteni a világ szemébe, hogy a kormányt támadva, ne vegyük észre a valóságot.

Willer: Jaj, Pop Ghița uram, mint muzsikusbavallom, hogy Schumann vagy Schubert dalai közt sok van olyan, amelyet százszor is szívesen meghallgatok, de Önnek ezt a legalább tízszer hallott nótáját igazán únom.

A szilágy- és szatmármegyei sváb eredetű magyarok kérdése ismét nagy port vert fel és Pop Ghița azzal gyanúsította meg a Magyar Pártot, hogy még most is erőszakosan magyarosít. Willer javasolta, hogy nevezzenek ki egy vegyes bizottságot, amelyben magyar és német képviselők is vegyenek részt s ezek faluról falura járva állapítsák meg, hogy ki magyar és ki német? Az ostromállapotra és cenzúrára rátérve, felolvasta Dobrota cikkének egy részét, amire Pop Ghița azt felelte, hogy a „Glas românesc” olyan obskurus kis lap, amiről senki sem tud. Ezzel szemben a volt alminiszter megkérdezte Willert, mit

tud a „Brassói Lapok” betiltásáról. A brassói radikális magyar lap megjelenését ugyanis nemrég függesztették fel s az H pletyka kelt szárnyra, hogy a Magyar Párt kérte beszüntetését, mivel a Brassói Lapok gyakran bírálta a pártot. Erre Willer a jelenlevő Luca belügyminiszterhez fordult válaszáért, aki kijelentette, hogy éppen Willer, mint a magyar parlamenti csoport főtitkára, járt nála és tiltakozott a betiltás ellen. A beszéd végül is humoros epilógussal végződött, mert Pop Ghița állandó közbeszólásai alatt Willer széket hozatott az emelvényre, ahonnan beszédét mondotta és *leült*. Solomon képviselő tiltakozására Willer általános derűtség mellett kivitette a széket. Más parlamentben nem törhetett volna az ellenzéki szónok ennyi borsot a többség orra alá, de Willer teljesen otthonos volt a bukaresti parketten és az ő egyéni stílusában a legdurvább gorombaságokat is elnézték neki.

A parlament karácsonyi szünete alatt jelent meg Bethlen István újévi nyilatkozata és Gratz Gusztáv hasonló szellemű cikke, melyben a magyar államférfiak annak leszögezése mellett, hogy Románia nem tartotta meg a kisebbségeivel szemben vállalt nemzetközi kötelezettségeit, kezdeményező lépést tettek a magyar-román viszony rendezésére. A cikkek a román hírszolgálati iroda útján kivonatossan Erdélybe is eljutottak s a magyarság vezetői őszintén kívánták, hogy a két ország kormányai között megegyezés jöjjön létre, mivel Szent-Bertalan éjszakai hangulatban a magyarság képviselete szinte lehetetlenné vált. Nem egyszer merült fel az a gondolat is, hogy a magyar képviselők tüntetőleg mondjanak le mandátumukról. Erre azonban nem került sor, mivel akkor a magyarság egészen képviselet nélkül maradt volna, renegátokat pedig a kormány biztosan kapott volna arra a célra, hogy a magyarság képviseletének játszodja ki őket. Sokáig tartotta magát az a hír, hogy Magyarország és Románia kölcsönös kisebbségi egyezményt fog kötni s a később megindult tárgyalások meghagytak egy reménységűt, amiért érdemes volt a további harcot vállalni.

Bethlen István nyilatkozatát a román sajtó részletesen taglalta és vele kapcsolatban román politikusokat is megszólaltatott. A válaszok abban megegyeztek, hogy Románia teljesítette a kisebbségi kötelezettségeket s a magyar-román közeledést Magyarországnak kell kezdenie a reví-

ziós propaganda megszüntetésével. Románia valóban nem tett kezdeményező lépéseket, pedig Eris almája, az erdélyi medence, akkor még egészen az ő kezében volt. Sőt alig egy hónappal a Bethlen-féle nyilatkozat után Kolozsváron „Hazafias Mozgalom” (Acțiunea Patriotică) néven új szervezet alakult Papp Danila volt osztrák-magyar hadseregbeli ezredes, nyugalmazott tábornok elnöklete alatt. Az alakuló gyűlés tizenkét pontba foglalt programja követeli a gyulafehérvári határozatok megszüntetését, mivel azok a román államra káros engedményeket tettek a kisebbségeknek; követeli, hogy sajátítsák ki a kisebbségek vagyonát; állítsanak fel az országhatáron egy ötven kilométeres védövet, ahol a kisebbségek ne vásárolhassanak ingatlanokat s itt egyetlen kisebbségit se nevezzenek ki állami tisztviselőnek; a székelyeket tekintsék külön nemzetiségnek és *létesítsenek külön székely pártot*, mivel a Magyar Párt a románok halálos ellensége; az állam ne támogassa pénzzel a felekezeti iskolákat (amit nem is tett) stb., stb. Az ilyen megmozdulások döntő hatással voltak a közvéleményre s ha a „Hazafias Mozgalom” javaslataiból nem is lett törvény, a hatóságok igyekeztek mindent elkövetni, hogy ezeket az elveket a gyakorlati életben érvényesítsék.

Az új esztendőben a parlament először a rendelettvények ratifikálásával foglalkozott. A kormány már a múlt év tavaszán arra kapott felhatalmazást, hogy a parlamenti szünet alatt a költségvetés egyensúlyát és az állami igazgatás egyszerűsítését célzó kérdéseket rendeletekkel szabályozza. A rendelettvények messze túllépték ezt a keretet s negyvenhat rendelet került a parlament elé jóváhagyás végett, amelyeket az ellenzék ostrom alá vett. a Magyar Párt részéről pedig Gyárfás Elemér tett bírálat tárgyává. Ugyancsak ő tette szóvá a szenátusban a magyar hadirokkantak sérelmeit, akiknek nyugdíját törvényellenesen adó fejében lefoglalják, felemelt járulékaikat pedig csak a száz százalékosoknak folyósítják. A rokkantügy Erdélynek állandó fájó sebe volt. Az osztrák-magyar hadseregben szolgált legénységi és altiszti állományban levő hadirokkantak minimális rokkantjárulékot kaptak s ezt is soktól megvonták azon a címen, hogy időközben felgyógyult. A rokkant tisztek azonban nem kapták meg il-

letményeiket, ami sok románt is súlyosan érintett, aki az osztrák-magyar hadseregben szolgált.

Gyárfás Elemérre hárult még az a feladat is, hogy az igazságügyi szervezetről szóló javaslatot a szenátus előtt bonckés alá vegye. Bár egyre kevesebb magyar köztisztviselő szolgált már az igazságügyi szervezetben, nem lehetett szó nélkül hagyni a javaslatnak azt a rendelkezését, hogy „a kisebbségi bírák és tisztviselők, akik nem bírják szóban és írásban tökéletesen a román nyelvet, bármikor fegyelmi bizottság elé állíthatók és elbocsáthatók”. Fegyelmivel és fegyelmi nélkül, de mindig nyugdíj nélkül, tömegesen bocsátották el a magyar bírókat és bírósági tisztviselőket. Egy részük közigazgatási perrel támadta meg az államot. Az ítélőtáblák, mint elsőfokú közigazgatási bíróságok, ellentétes álláspontot foglaltak el a nyelvvizsga folytán elbocsátott köztisztviselők kereseteivel szemben. Néha elutasították a keresetet a semmitőszék ama döntvénye alapján, hogy a román nyelv tudása állandó követelmény, amiről a felettes hatóságok bármikor és bármi módon meggyőződhetnek s így a vizsga eredménye elég az eltávolításhoz. Máskor a tisztviselő kihallgatása után megállapították, hogy jól bírja az állam nyelvét és a keresetnek helyt adtak. A semmitőszék azonban rendesen megsemmisítette az ilyen ítéletet és ezzel eltiltotta az ítélőtáblákat a javító-vizsgák tartásától.

Február 26-án Willer József szolt hozzá a színházi törvény vitájához, rámutatva arra, hogy amíg a román színpad állami támogatásban részesül és nem fizet adót, addig a magyar színházak nélkülözik a szubvenciót s amellett még súlyos adóterheket is viselnek.

Március 15-én Laár Ferenc a költségvetés vitájánál azt sérelmezte, hogy a román lelkészek és a protestáns papok államsegélye között az eddiginél is nagyobb az aránytalanság. Az új költségvetés a kezdő ortodox lelkészeknek havi 4060 lejtt juttat s velük szemben az unitárius papok még mindig csak havi 1200 lej éhbért kapnak.

Az 1937. március 22-i mezőgazdasági törvény a mezőgazdasági termelés irányítására, okszerűsítésére és támogatására vonatkozó részletes intézkedések mellett a földbirtokreform folytán nyert ingatlanok forgalmát valósággal gúzsba kötötte. A kisajátítás után a kisajátítottnak visszamaradt birtok forgalmára vonatkozóan március

18-án, parlamenti kezdeményezés folytán, épületes javaslat került a szenátus elé. Címe: „Az erdélyi agrárreform törvény 47. szakaszának értelmezése”. Az idézett törvény 47. szakasza az állam elővételi jogát biztosította az eladásra kerülő teljesen kisajátított birtokok tanyáira és az 50 holdon felüli egy tagban levő művelhető területre. Az „értelmező” törvényjavaslat ezzel szemben kiterjesztette az elővételi jogot a részben kisajátított birtok tanyájára, gazdasági épületeire és az olyan 50 holdon felüli területre, ami az agrárreform után vált művelhetővé. Ebben a formájában a földművelésügyi minisztérium sem helyeselte a javaslatot, a Törvényhozó tanács pedig egyenesen alkotmányellenesnek mondta. Gyárfás Elemér a szenátus előtt rámutatott a javaslat indító okaira. Egy Teleki gróf eladta kolozsmegyei birtokát dr. Gyergyay Árpád volt egyetemi rendkívüli tanárnak. A birtokon levő kastélyra és parkra szemet vetett dr. Pordea Ágoston liberális képviselő. A nagybefolyású képviselő rávette a földművelésügyi minisztériumot arra, hogy gyakorolja az elővételi jogot, az ügy azonban a bíróság elé került s a semmitőszék már két ízben adott igazat dr. Gyergyaynak, mivel ilyen belsőségre az állami elővételi joga nem terjed ki. Azért volt tehát szükség új „értelmező” törvényre, hogy az visszamenő hatállyal kiterjessze az állam elővételi jogát s a törvényt Iorga heves felszólalása után meg is szavazták, mindössze annyi módosítással, hogy az állam az így megvásárolt ingatlant csak közcélra használhatja. Ennek ellenére elvették dr. Gyergyaytól a kendilónai birtok felét egy rögtönzött falusi földvásárló szövetkezet részére, mely rövid idő múlva eladta a kastélyt és parkot Pordeának.

Ez az úgynevezett „Lex Gyergyay” története.

Utána még nagy sietséggel megszavaztak egy pár törvényt. Az ülészak utolsóelőtti napján este fél tizenegykor szintén parlamenti kezdeményezésből javaslatot osztottak ki az iskolai törvények módosításáról s éjfélre már meg is szavazták a szenátusban. Ennek egyik rendelkezése kimondja, hogy a kultúrzonában levő tanítók tíz hektár földet kaphatnak ajándékba, egy másik pedig lehetővé teszi, hogy egyszerű inspektori jelentés alapján a véglegesített magyar állami tanítót el lehessen bocsátani. A többségi szavazógép lehengerelt minden kisebbségi felszólalást s mint annyiszor az ülészak végén, most is éjszakai ülése-

ken lázas iramban szavazták meg a törvények sorozatát, melyekről szinte senki sem tudta, hogy mi van bennük és mikor, hogyan, ki ellen fogják alkalmazni.

Az ülészak bezárásától kezdve két évig semmiféle parlament sem működött Romániában, a törvényeket pedig kizárólag királyi rendeletek (decrete regale) formájában hozták. Az alkotmány kimondotta ugyan, hogy a királyt csak a törvények végrehajtására vonatkozó szabályzatok alkotásának joga illeti meg, de ezek sem módosíthatják a törvényeket és senkit sem mentesíthetnek azok végrehajtása alól. A következő évek nemzetközi és belpolitikai eseményei azonban túlhaladták az alkotmányt, amit Maniun és környezetén kívül senki sem vett többé komolyan.

1937. szeptember 4-én ült össze utoljára a Magyar Párt nagygyűlése Sepsiszentgyörgyön. Négy év óta nem tudott összeülni a magyarság parlamentje s közben csak a kisebbségi szakosztály tartott két országos jellegű tanácskozást 1935 májusában Nagyváradon és 1937 májusában Kolozsváron, a jogi szakosztály pedig 1935 májusában szintén Kolozsvárt ülésezett. A szűkebb értelmiségi rétegnek szánt szakosztályi ülések után a sepsiszentgyörgyi hetedik országos nagygyűlés volt a Magyar Párt utolsó nagy tömeg-megmozdulása, amin 3210 igazolt kiküldött s ezen felül még több ezer érdeklődő vett részt. A nagygyűlés újabb négy évre megválasztotta a régi pártvezetőséget s az intézőbizottságba a fiatalok közül beválasztotta még Árvay Árpád nagyváradai hírlapíró, dr. Oberszt Zoltán temesvári, dr. Szilágyi Olivér marosvásárhelyi és dr. Teveli József szatmári ügyvédet, valamint gr. Teleki Ernőt, aki a bukaresti magyar külkereskedelmi irodának volt a vezetője.

A Magyar Párt szónokai kemény szavakkal bírálták a kormány kisebbségi politikáját. A határozati javaslatot Pál Gábor terjesztette elő. Ebben utalt arra az ellentétre, ami a király nyilatkozata és a kormány politikája között fennáll. Őfelsége 1935. december 18-án a parlamentben kijelentette, hogy „meg akarjuk tartani a kisebbségeket, nem az elnyomásban részesítve őket, hanem az egyenlőség, kiengesztelődés és igazság alkalmazásában”. Ezzel szemben a kormány kisebbségi politikáját Tatarescu diktálja, aki már 1934-ben kolozsvári programbeszédében a „törté-

nelmi igazságtalanságok jóvátételét” tűzte ki céljának s azóta következetesen ennek az érdekében dolgozik. Éppen ezért javasolta, hogy *a magyarság panaszait emlékiratban terjesszék a király elé* s ha e határozat közzétételét megakadályoznák, a Magyar Párt a nemzetközi fórumok útján hozza azt az ország és a külföld tudomására.

Az emlékiratot a nagygyűlés után Willer József benyújtotta a kabinetirodához, de válasz onnan sohasem érkezett.

Az ügyvédi kamarák elrománosítása.

1937 tavaszán bontakozott ki egész terjedelmében az az országos mozgalom, mely az ügyvédi kamarák elrománosítását tűzte ki céljának. Az ügyvédszövetség már 1935 szeptemberében Marosvásárhelyen tartott kongresszusa elhatározta, hogy köriratot bocsát ki minden egyes kamarának s ebben feleletet kér a következő két kérdésre: 1. hogy viszonylik a román elem a kisebbségekhez az illető kamarában? 2. milyen törvényes eszközökkel lehetne a nemzeti elem túlsúlyát biztosítani a kamarákban? A mozgalom legfőbb irányítója Istrate Micescu, az Ilfov megyei kamara dékánja, a későbbi külügy- és igazságügyminiszter volt, aki elsősorban a zsidó ügyvédek ellen harcolt, de a zsidóellenes pergőtűz mellett az erdélyi román ügyvédek is igyekeztek a maguk pecsenyéjét megsütönni és a magyar ügyvédek kizárását keresztülvinni. Micescu egyik beszédét meg is küldötték útmutatásnak a vidéki kamaráknak. Ebben a híres bukaresti ügyvéd az etnikai arányszám ellen foglal állást, mivel ez a kisebbségeknek is számarányuk mértékében jogokat biztosít, már pedig *„amikor Romániában jogokról beszélek, lelkiismeretem tiltja, hogy más jogokra gondoljak, mint a románokéra”*. Micescu a „numerus nullus” mellett tört pálcát és tiszta román kamarákat követelt.

Az ország 66 ügyvédi kamarája közül 35 határozottan a románosítás mellett foglalt állást, 14 kamara nem adott határozott választ, 5 kamara ellenezte a románosítást, 12 kamara pedig nem válaszolt a kérdőívre. Az 5 tiltakozó kamara közt volt Csík megye, ahol a magyar ügyvédek voltak többségben és Udvarhely. Ez utóbbi megye az egyedüli az országban, ahol mindvégig a dékán is magyar volt,

dr. Jodál Gábor, a Magyar Párt Udvarhely megyei tagozati elnökének személyében. Háromszék megye ügyvédjai a brassói kamarához tartozván, nem tudtak szóhoz jutni, a marostordai kamarában pedig a magyar és román ügyvédek más-más határozatot hoztak s mind a kettőt felterjesztették Bukarestbe.

Az ügyvédszövetség országos kongresszusát 1937. május 9-én Bukarestben tartották meg. Az „Arta” terem bejáratánál álló vasgárdista csoport gondoskodott arról, hogy csak azoknak a kamaráknak a kiküldöttei juthassanak be, amelyek a románosítás mellett foglaltak állást. A terembe csak hat magyar kiküldött tudott behatolni, de ezek sem szólalhattak fel, csak dr. Bartha Ignác kolozsvári ügyvéd adott át egy emlékiratot az elnöknek, melyben ezerháromszáz magyar ügyvéd tiltakozott az etnikai arányszám bevezetése ellen. A kongresszus végül is olyan értelmű határozatot hozott, hogy *„az ügyvédi kamarák teljes egészükben őslakó románokból fognak állani”*, ami numerus nullust jelent. A végrehajtást a központi választmányra bízta.

Az „Arta” teremből kizárt ügyvédek Dobrescu Demeter, az ügyvédszövetség első elnökének vezetése mellett a demokrata klub helyiségében ellen-gyűlést tartottak, ahol Gyárfás Elemér is felszólalhatott és határozatukban kimondották, hogy törvénytelennek tekintik a kongresszust és alkotmányellenesnek minden olyan határozatot, mely a faji származás alapján megkülönböztetést tesz ügyvéd és ügyvéd között.

Az ügyvédi arányszám kérdése tehát megszűnt kári vagy jogi kérdésnek lenni és politikai síkra toldott át, ahol egy maroknyi román demokrata ügyvéd állott szemben a sovínisták ezreivel. Pedig az ügyvédi karban tulajdonképpen csak a zsidók voltak számarányuknál sokkal nagyobb százalékban képviselve. A magyar ügyvédek közül az idősebbek jelentős része nyelvi nehézségek miatt visszavonult, a fiatalok utánpótlása pedig lassan haladt előre, hiszen magyar hallgatók csak 1928 után kezdtek tömegesen beiratkozni román egyetemekre. Ha a jogvégzett magyar fiatalemberek szinte mind ügyvédi pályára mentek, annak egyetlen oka az volt, hogy a közigazgatási, pénzügyi és bírói pályát elzárták a magyar fiatalság elől. Az 1936. november 1-i adatok szerint Erdélyben 98 táblabíró

közül 83 román és 3 magyar (3.06%) ; 269 törvényszéki bíró közül 241 román és 13 magyar (4.8%); 375 járásbíró közül 294 román és 40 magyar (10.6%); 2125 bírósági tisztviselő közül 1745 román és 233 magyar (10.9%) s ezeknek is legnagyobb része olyan, aki Trianon után esküt tett és bennmaradt állásában. Ugyanakkor 165 közjegyző közül csak 4, vagyis 2.4% volt magyar a megszállott területen.

Ennek ellenére, ha a Magyarországtól Romániához csatolt megyékben a magyarság arányszámát a magyar ügyvédek arányszámával hasonlítjuk össze, kiderül, hogy a legmagyarabb megyékben, Csík, Háromszék, Udvarhely, Maros-Torda, Bihar, Arad, Kolozs, Brassó és Torda-Aranyosban lényegesen kisebb a magyar ügyvédek aránya, mint a magyar lakosságé, az egész elszakított területen pedig 24.4%-os magyar lakosság mellett csak 20.47% a magyar ügyvédek arányszáma. A magyarságnak tehát követelni valója lenne, ha az ügyvédek kamaránkénti arányszámát vezetnék be. A román ügyvédek azonban országosan értelmezték az etnikai arányszámot, ami azt jelenti, hogy Udvarhely megyében is csak 8%-nyi magyar ügyvéd lehet, a magyarság országos arányszámának megfelelően, éppen úgy, mint Besszarábiában vagy Dobrudzsában.

A numerus proportionalis vagy numerus nullus megvalósítása nem ment oly könnyen, mint gondolták s az új ügyvédi törvény meghozatala évekig vajúdott. Ezen ügy próbáltak segíteni, hogy az ügyvédi kamarákba a magyar jogászok felvételét eleinte nagyon megnehezítették, később pedig az igazságügyminisztérium jóváhagyásától tették függővé, ami sohasem érkezett meg. A gyakorló ügyvédek kiselejtezése céljából pedig az ügyvédszövetség elhatározta, hogy nyelvvizsgára állítja a kisebbségi ügyvédeket. 1938 folyamán el is rendelték a nyelvvizsgát Aradon, Tordán és Csíkszeredán. Az első két városban az időközben országosan megszervezett magyar ügyvédi kar a Magyar Párt utasítására *sztrájkba lépett* és senki sem jelent meg a nyelvvizsgán. Csíkszeredán a magyar ügyvédek előálltak a vizsgára, amit a vizsgáztató román ügyvédek sem vettek komolyan és senkit sem buktattak meg. Az ügyvédszövetség végül is belátta, hogy a nyelvvizsgákkal nem tudja megtörni a magyar ügyvédség ellenállását s a bekövetkező belpolitikai események következtében leverték napirendről az ügyvédi nyelvvizsgák kérdését.

Magyar vagyonok elkobzása.

Nem telt el év, hogy Onisifor Ghibu ne vette volna célba a magyar katolikusok valamelyik intézményét. A temesvári piaristák és aradi minoriták után a *nagyvárad* *premontreiekre* került rá a sor. Ghibu kérésére a nagyvárad telekkönyvi hatóság a premontrei rend templomát, rendházát, gimnáziumát és szőlőjét névhelyesbítés címén a román állam javára írta át azzal az indokkal, hogy a premontrei rend ezeket az ingatlanokat a magyar államtól csak haszonélvezetre kapta, amíg iskolát tart fenn. Már pedig — Ghibu és a telekkönyvi bíróság szerint — a rend nemcsak hogy nem tartja fenn a gimnáziumot, de nem is létezik Romániában s így az ingatlan a magyar állam jogutódjára, a román államra száll vissza. A végzés szerint a tulajdonjogot 1870-ben tévedésből kebelezték be a premontrei rend javára, amelyet csak haszonélvezőnek kellett volna feltüntetni. Az átíró végzést a cseh-szlovákiai jászói prépostságnak kézbesítették ki azzal az indokkal, hogy a rend Romániában nem létezik, noha a kultuszminisztérium 1930. évi határozata úgy a rend közjogi személyiségét, mint az átírt ingatlanokra vonatkozó tulajdonjogot is elismerte. A végzés ellen a nagyvárad rend és a jászói prépostság felfolyamodást jelentett be dr. Patzkó Elemér rendi ügyész útján, továbbá Fiedler István nagyvárad püspök és dr. Krüger Jenő püspökségi főügyész útján hasonló felfolyamodással élt a nagyvárad törvényszékhez.

Bár a földművelésügyi miniszter táviratilag utasította az államügyvédet, hogy kérje a tárgyalás elnapolását, a premontrei rend ellen Önként jelentkező nyolcvan román ügyvéd, Ghibu és a felvonult csőcselék kérésére a nagyvárad törvényszék mégis megtartotta 1937. február 20-án a tárgyalást és elutasította a felfolyamodást, tehát jóváhagyta a premontrei vagyon minden törvényes alapot nélküli elkobzását.

A vagyoneklobzásnak egy másik esete a *szatmári Iparos Otthonnal* történt. Az 1936. április 29-i ipartörvény hatályon kívül helyezte az 1884. évi magyar ipartörvényt, megszüntette a magyar ipartestületeket és öt évtized alatt gyűjtött vagyonukat átadta a munkakamarák kisipari osztályának. A munkakamarák hatásköre öt-hat vármegyére

terjedt ki s így olyanok rendelkeztek az ipartestületek vagyona felett, akik annak megszerzéséhez vagy gyarapításához nem járultak hozzá. A szatmári Iparos Otthon hat millió lej értékű székházát annak ellenére, hogy nem volt ipartestületi vagyon, hanem külön jogi személy tulajdonát képezte, a nagyváradi munkakamara vezetősége 1937. április 9-én karhatalommal birtokba vette. A szatmári járásbíróóság visszahelyezte az Otthon tulajdonosait birtokukba. A munkakamara fellebbezett, de mielőtt jogerős bírói ítélet eldöntötte volna az ügyet, május 28-án a munkakamara vezetősége Kondor Gedeon elnököt felszólította, hogy adja át az épületet, amit Kondor természetesen megtagadott. Erre erőszakkal behatoltak és másnap ismét beköltözött a munkakamara s benn is maradt a bécsi döntésig.

A liberális kormány alatt került sor a *szász egyetem* és hét bírák vagyontömbjének likvidálására. Az „*Universitas Saxonum*” a Királyföld területi összességét jelentette 1224 óta, kilenc székkal (Segesvár, Medgyes, Szászsebes, Szerdahely, Nagysink, Kőhalom, Újegyháza, Szeben, Szászváros) és két vidékkel (Beszterce és Brassó). A hét bírák székhelye pedig Nagyszeben székkal, mint központtal, a Királyföld törzs-törvényhatóságait foglalta magában, vagyis a segesvári, szászsebesi, nagysinkai, kőhalmi, szerdahelyi, újegyházi és szászvárosi székeket. A magyar rendi alkotmány megszűnése után Tisza Kálmán alatt az 1876: XII. törvénycikk megszüntette a szász egyetem és hét bírák vagyonának nemzeti jellegét s a szász comes-i címet a szebenmegyei főispánra, mint a szász egyetem új közgyűlésének elnökére ruházta át. Ettől kezdve a szász egyetem kizárólag közművelődési célú intézménnyé alakult át s a tekintélyes vagyon jövedelme „a tulajdonos összes lakosság javára vallás és nyelvkülönbség nélkül fordítandó”. Mivel pedig a Királyföldön a szászok mellett magyarok és románok is éltek, a világháború előtt ez utóbbiak iskolái és intézményei is rendszeres segínyt kaptak a vagyontömb jövedelméből.

A kisajátítás után is mintegy hetven millió lejt tett ki a szász egyetem és a hét bírák vagyona, amire a román állam régóta szemet vetett. A kormány tárgyalásokat kezdett a szászok vezetőivel s tekintettel arra, hogy a Királyföld lakóinak többsége román, megállapodás jött létre kö-

zöttük, mely szerint a vagyon háromnegyede a románoké, egynegyede pedig a szász evangélikus egyházra száll. Ezt tartalmazta az 1937. június 1-i törvény. Rá két napra az eredetileg „Vitéz Mihály alap” céljaira ítelt háromnegyed részt újabb törvény a szebeni görögkeleti püspökségnek ajándékozta. Egyik törvény sem tett azonban említést a Királyföldön mintegy tizennégy százalékban élő magyarságról, amely az 1876: XII. t.c. szerint a vagyonközösség társtulajdonosa s így mintegy tízmillió lejes vagyonrészből semmizték ki a királyföldi magyarságot.

A Magyar Párt tiltakozására felelős kormányférfiak megígérték, hogy utólag módot találnak a magyar lakosság kártalanítására. Erre azonban nem került sor egy év múlva sem, amikor az 1938. május 7-i törvény a vagyonból az ortodox érsekségnek jutó állampapírok egy részét a balázsfalvi görögkatholikus érsekségnek juttatja s a királyföldi magyarokról ismét és végleg megfeledkezik.

Lehetne szaporítani a példákat, ki lehetne még térni az ősmaroszéki közbirtokosság vagyonára, melynek kezelését Maros-Torda megyére bízták, ennek időközi bizottsága pedig megyeházát épített a jövedelemből és a maroszéki községek székely lakosságát megfosztotta egyik fő jövedelmi forrásától. Jöhetnének a székely közbirtokosság sérelmei, amelyeken erdő-inspektorok és adótiszték raja gazdagodott meg. Hivatkozhatnánk az Erdélyi Múzeum Egylet nagyértékű tudományos gyűjteményeire, amit a kolozsvári egyetem ingyen használt, sőt a tulajdonjogra is igényt támasztott. De nem célunk mindannak a felsorolása, ami jogtalanság huszonkét év alatt ért, csupán néhány főbb típusra mutattunk rá annak igazolására, hogy a magántulajdont sohasem tekintették szentségnek, amikor magyar vagyonról volt szó.

Ilyen elkobzott vagyon visszavétele a népszövetségi eseteken kívül csak egy ízben sikerült s akkor is államközi megállapodással. A magyar és román kormány között egység jött létre a *Gojdu-alapítványra* vonatkozóan, melynek ingatlanai Magyarországon maradtak. Ezzel kapcsolatban a minisztertanács 1936 november 24-i jegyzőkönyvében hozzájárult ahhoz, hogy bizonyos szebeni vitás ingatlanok tulajdonjoga átírassék a szebeni római katolikus Theresianum árvaház nevére: jóváhagyta a szintén elkobzott kolozsvári Erzsébet-Mária (vörös kereszt) szana-

tóriumnak a Gojdu-alapítvány részéről történő esetleges megvételét és felhatalmazta a nemzetnevelési miniszteriumot, hogy a Székely Tanulmányi Alap ingó és ingatlan vagyonát a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum kezelésébe adja át. A Tanulmányi Alap felhasználásáról 1937 február 18-án újabb minisztertanácsi napló döntött s így ez a közérdekű intézmény a Székely Nemzeti Múzeum kezében tovább folytathatta nemzetnevelő munkásságát.

A népszövetségi politika alkonya.

A román uralom második évtizede alatt az európai nemzetközi viszonylatok gyökeres változáson mentek keresztül. A nemzetközi együttműködés korát a német-olasz túlsúly váltja fel Hitler uralomra jutása óta.

Nagyrománia az antant-hatalmak győzelmének köszönhetőe megalakulását és területének természetellenesen nagyarányú megnövekedését. Éppen ezért szomszédaival, akiktől nagy országrészeket ragadott el a világháború után, sohasem tudott baráti viszonyt kifejleszteni. Magyarország kezdettől fogva hangoztatta a trianoni szerződés revíziójára irányuló igényét, Oroszország sohasem mondott le Besszarabiáról, Bulgária pedig nyitva hagyta a dobudzsai kérdést. Az ellenséges szomszédok ellen a román külpolitika a békekonferencia után szövetségeseket keresett. 1921 március 3-án Románia Lengyelországgal lépett szövetségbe Oroszország ellen s mindkét ország kötelezettséget vállalt, hogy keleti határának megtámadása esetében közösen fogják kivédeni a támadást. 1921 április 21-én Románia Csehszlovákiával, június 7-én pedig Jugoszláviával kötött szerződést, mely a már előbb létrejött csehszlovák-jugoszláv egyezmény mintájára kimondotta, hogy Magyarország részéről a szerződő felek valamelyike ellen irányuló nem provokált támadás esetére a másik állam köteles lesz a megtámadott félnek segítséget nyújtani. Ez a három szerződés volt a kisantant-szövetség alapja s ezzel Magyarországot ellenségei egészen bekerítették. — Bulgária látszott a legkevésbé veszélyes ellenfélnek, mivel minden oldalról ellenségek vették körül. Bulgária nem vett részt azokon a megbeszéléseken, amiket a

Balkán államok 1929 óta évenként rendszeresen folytattak s amelyek 1934 február 9-én a Románia, Jugoszlávia, Görögország és Törökország közötti Balkán-paktum megkötéséhez vezettek. Ebben a szerződő felek biztosították egymás határait, kimondták, hogy a szerződést alá nem író más Balkán államokkal szemben (Bulgária és Albánia) nem fognak politikai akciót kezdeni és velük szemben nem fognak kötelezettségeket vállalni a többi szerződő fél hozzájárulása nélkül. Végül a kisantant konferenciák mintájára kimondották, hogy a paktumot érintő kérdésekről rendszeresen eszmecsere-t fognak folytatni.

A lengyel szövetség, a kisantant és a Balkán-paktum képezte a román külpolitika alapját, akkor, amikor a német és olasz előretörés 1936 július 11-én a Berlin—Róma tengely megalakulásához vezetett és Magyarország a római jegyzőkönyv vonaláról a feltörekvő tengelypolitika irányába állította be külpolitikai törekvéseit.

A *kisebbségi kongresszusokat* is a gyors német előretörés jellemezte. Az 1931. évi hetedik genfi kongresszusra elkészült az európai nemzetkisebbségek helyzetét ismertető hatalmas munka. 1932-ben „takarékosági okokból” Bécsben tartottak kongresszust, ahol a kisebbségekkel szembeni kötelezettségeknek azokra az államokra való kiterjesztéséről folyt a vita, amelyek nem írtak alá kisebbségi egyezményt. Az 1933-as kongresszus már a zsidó és német népcsoportok éles összetűzésének jegyében zajlott le. A németek nevében H. O. Roth nyilatkozatot olvasott fel, mely szerint jogosnak ismerik el, hogy egy nép a maga testéből kirekessze a más fajúakat. 1934-ben a kisebbségi kongresszus elfogadta a magyar csoportnak Jakabffy Elemér útján tett ama javaslatát, hogy miután a népszövetségi állandó kisebbségi bizottság terve meghiusult, kérjen fel a kongresszus egy európai tekintélyekből álló bizottságot a kisebbségi kérdés tanulmányozására. 1935-ben a kongresszus határozatilag kimondotta, hogy az európai nemzetiségi mozgalom önálló és független mozgalmat jelent és nem azonosítható semmiféle politikai rendszerrel, sőt arra törekszik, hogy minden politikai rendszerrel együttműködjék. Az autoratív államvezetésekkel szemben is azt a követelést állítja fel, hogy a nemzetiségi csoportok fejlődési szabadságát ismerjék el és politikai képviselőket biztosítsák.

Az 1936. évi kongresszuson még mindig részt vett a spanyol polgárháborúban a köztársaságiak oldalán harcoló katalánok kiküldöttje. A kongresszus a népszövetségi alapokmány időszerűvé vált reformjával kapcsolatban szögezte le a nemzetkisebbségek kívánságait. Az 1937. évi kisebbségi kongresszust Londonban tartották meg, tekintettel arra a nagy érdeklődésre, amit az angol politikai élet ebben az időben a kisebbségi kérdés iránt mutatott. Itt Jósika János adta elő Balogh Arthur tanulmányát a Népszövetség kisebbségi panaszeljáráásának hibáiról. 1938-ban képviselte Jósika János utóljára az erdélyi magyarságot a stockholmi kisebbségi kongresszuson, ahol határozatlanul állapították meg, hogy az európai kisebbségek helyzete ijesztő mértékben rosszabbodik és felhívást intéztek az európai kormányokhoz a nemzetiségek életjogának biztosítása iránt. A szudétanémet küldöttség vezetője a következő távirattal mentette ki magát: „Nem vehetek részt a tanácskozásokon, mert a konferencia elméleti alapelveinek gyakorlati alkalmazása e pillanatban itthon tart.”

Erdélyben azonban nem indult meg olyan hamar a bomlás, mint a Szudéta-földön s ezért az erdélyi magyarság még mindig a Nemzetek Szövetségére volt utalva, ott kopogtatott legégetőbb panaszaival. A magyar-román közvetlen tárgyalások megindulása után *felmerült* ugyan a két állam között egy kölcsönös kisebbségi egyezmény megkötésének terve, de ez az 1937—38-as években népszerű gondolat sohasem vált valóra. A panaszok tehát változatlanul mentek Genfbe, ahonnan egymásután távoztak el Magyarország barátai, úgy, hogy a végén a párisi kisebbségi szerződés aláírói közül csak Anglia és Franciaország maradt a Nemzetek Szövetségének tagja.

Az erdélyi magyarság utolsó panaszai közül a Népszövetség egyeseket elutasított, mások részben vagy egészben eredménnyel jártak, végül egy néhány panaszra a válaszadást a román kormány elhúzta s ezek a később felállított kisebbségi minisztériumhoz kerültek.

Nem sikerült eredményt elérni a *névelemzés* ellen 1935 március 10-én beadott panasszal, ami elől a román kormány azzal tért ki, hogy ezt már egy ízben panasz tárgyává tette a Magyar Párt és a Népszövetség akkor sem szolgáltatott neki igazat. A magyar postamesterek és postai alkalmazottak elbocsátása miatt 1935 március 20-án

benyújtott panaszra az volt a válasz, hogy ezek másfél évtized alatt sem tanultak meg románul. A közigazgatási törvény javaslata ellen 1935 augusztus 25-én benyújtott és a magyar közalkalmazottak elbocsátását tárgyaló 1935 november 20-i panaszok sem vezettek sok eredményre.

Sikeresen intéződött el azonban a kolozsmegyei *Zentelke és Kalotaszentkirály községek közbirtokosságának legelő ügye*. A zentelki és kalotaszentkirályi magyarok legelőjét elfoglalták volt a szomszédos Székelyjő község román lakói, mivel az elsőfokú kisajátítási bizottság nekik ítélte azt. A felsőbb agrárbizottság azonban 1929-ben vissza ítélte a földet jogos tulajdonosainak, a székelyjóiak azonban nem akarták átadni a legelőt. A magyarok birtokháborítási pert indítottak s azt minden fokon meg is nyerték, de az ítéletet évekig nem lehetett végrehajtani, sőt a helyszínre kiszálló földművelésügyi alminiszter, a helyett, hogy rendet teremtett volna, a zentelkieket és kalotaszentkirályiakat Magyarországra küldte. Miután Bethlen György hiába interpellált az ügy békés megoldása érdekében, 1934 augusztus 25-én panaszt intézett a Nemzetek Szövetségéhez, majd később pótbeadványt nyújtott be. Ennek eredményeképpen jelent meg az 1936 április 7-i törvény, melynek értelmében az állam egymilliószázezer lejért megveszi a százharminchat holdas legelőt a zentelki és szentkirályi gazdáktól. A magyarok megkapták a pénzt, a románok megtartották a legelőt.

A magyar *felekezeti tanárok és tanítók nyelvvizsgáló* ügyében 1934 június 15-én benyújtott panasz eredményeképpen a kormány elállott a felekezeti tanerők újabb nyelvvizsgálótól.

Az Országos Magyar Párt *a büntető törvénykönyv javaslatának 215. cikke ellen* is panaszt emelt, amely szerint büntetés alá esik az, aki a román állam érdekeinek ártó állításokat tesz külföldön, *ha azok a valóságnak meg is felelnek*. Ennek szigorú alkalmazása megbénította volna a kisebbségeknek azt a nemzetközileg elismert jogát, hogy a Nemzetek Szövetségéhez panaszt nyújtsanak be. A szakaszt a javaslatban átszövegezték s ennek bejelentésére a Népszövetség a panasz felett napirendre tért. A 215. szakasz végleges formájában így szól: egytől három évig terjedő fogházbüntetésre és 5000-tól 20.000 lejig terjedhető pénzbüntetéssel, továbbá polgári jogainak egytől öt évig

tartó felfüggesztésével büntethető az, aki olyan valótlan, célzatos vagy túlzó híreket terjeszt külföldön, amelyek a román nemzet és állam becsületét érintik, vagy érdekeit sértik.

Eredménnyel járt a *nemzeti munkavédelem ügyében* 1937-ben tett fellépés. A fentebb már ismertetett nemzeti munkavédelmi törvényt a kormány módosítani szándékozott olyan értelemben, hogy az ipari és kereskedelmi vállalatok alkalmazottaira vonatkozóan nyíltan bevezesse az etnikai arányszámot. Bethlen György és Willer József erre a miniszterelnökségen és a külügyminisztériumban emlékiratot nyújtott át, tiltakozva az alkotmányba és a nemzetközi szerződésekbe ütköző javaslat ellen. A javaslat le is került napirendről, de Pop Valér ipar és kereskedelemügyi miniszter bizalmas körlevélben szólította fel a vállalatokat, hogy alkalmazzanak megfelelő százalékig fajromán személyzetet. A Magyar Párt megszerezte a körirat egyik példányát és azonnal panasszal fordult a Nemzetek Szövetségéhez a kisebbségi szerződésben foglalt jogegyenlőségi elv megsértése címén. Pop Valér kénytelen volt visszavonni köriratát és a Franciaország, Anglia, valamint Svédország kiküldötteiből álló hármas bizottság 1937 október 22-én tudomásul vette a román kormány válaszát, mely szerint „a különben csak ajánlás jellegével bíró körlevélnek *nem lesznek következményei*”. Ettől kezdve a kormány sokkal óvatosabban alkalmazta a nemzeti munkavédelmi törvényt.

Inczedy-Joksman Ödön is panasszal fordult a kolozvári *Magyar Zenekonzervatórium tanárainak nyelvvizsgálója* ügyében a Nemzetek Szövetségéhez, amire a kormány halasztó választ adott s így megmenekültek a konzervatóriumi tanárok a nyelvvizsga veszélyétől.

A kisebbségi főkormánybiztosság, majd a kisebbségi minisztérium elé került az a hat panasz, amit a halódó Népszövetség nem tudott már elintézni: a Brassói Magyar Kaszinó elvételének ügye (benyújtva 1934 február 16-án), a dévai csángó telepések lejelőjének erőszakos elfoglalása (1936 július 28), a helységneveknek a sajtóban való használata (1937 január 27), az egyházak által a magyar államnak átadott iskolaépületek ügye (1937 február 21), a magyarnyelvű cégtáblák használatának tilalma (1937 május

8) és a magyar hitvallásos iskolák államsegélye (1937 július 23).

Ezek sorsáról majd a maguk helyén fogunk beszámolni.

Az új nemzedék.

Az erdélyi magyarság huszonkétéves történetének egyik sajátos jelensége, hogy mindvégig az a nemzedék tartotta kezében a politikai vezetést, amelyik a hatalomváltozást már java férfikorában érte meg s így multja és műveltsége a világháború előtti kiegyezési korban gyökerezett. Az új nemzedék képviselői, akiknek a világháború gyermekkori emlék, akik az iskolában román tanterv szerint tanultak s akik nevelésüknél fogva az idősebbeknél harcképesebbek lehetnek volna, csak a román uralom legutolsó éveiben jutottak némi szerephez. *A nemzedéki őrségváltás az 1940. évi hatalomváltozással esett egybe.*

Az új nemzedék első harcait már az iskola padjaiban megvívta a román nyelvvel, a túlsúfolt tantervvel és a bakkalaureátus nyaktilójával. Az egyetemre a hatalomváltozás után sokáig alig iratkozott be magyar hallgató. Aki beiratkozott, azt görbe szemmel nézték a románok, a magyar társadalom pedig szintén gyanakvással fogadta: ezek a diákok olyannak tünnek fel, mint az a tisztviselő, aki letette a hűségesküt. Ennek a téves felfogásnak a következménye az, hogy a magyar ifjúság nagy része Budapestre ment tanulni s mivel diplomáját Romániában nem ismerték el, többnyire Magyarországon volt kénytelen letelepedni. A háborúban elesettek után tehát újabb fiatal évfjártokat veszített el Erdély s az így kihulló mintegy *tizenöt korosztály* mély szakadékot támasztott öregek és fiatalok között. Az 1930-as évek kezdetén, amikor a magyar ifjúság az egyetemen szóhoz jut, Erdélyben alig van magyar férfi 25 és 40 év között.

Az ifjúsági mozgalmaknak mindig a kolozsvári egyetem és a kolozsvári egyházi diák-otthonok voltak a központjai. 1930-ban indult meg Kolozsváron Jancsó Béla kezdeményezésére, László Dezső szerkesztésében az „*Erdélyi Fjatalok*” című magyar főiskolás folyóirat. Az új nemzedéknek e lap körül tömörült élcsapata a fiatalság öntudatra ébresztését és a magyarság szellemi vezetésére való

felkészülését tartotta legelső feladatának. Az egyetemes magyar kérdéseket Ady Endre, Szabó Dezső és Móricz Zsigmond szemüvegén keresztül nézte. Erdélyi viszonylatban transzilvanizmust hirdetett, ami alatt fajok találkozását értette az emberi értékek magaslatán. Legjelentősebb eredményeit a *falukutatás* terén érte el, szociográfiai kiadványai időrendben messze megelőzték a magyarországi falutanulmányok megjelenését. Az ifjúsági szervezetek kiépítése és együttműködésében játszott kovász-szerepe egy évtizedre biztosította a magyar egyetemi és főiskolai ifjúság közéletének autonómiáját. A Székelyek Kolozsvári Társasága keretében rendezett társadalomtudományi szeminárium rányomta egy egész nemzedék gondolkozására bélyegét. Az ezerkilencszázharminchármas évek nagy szellemi harcaiban az „Erdélyi Fiatalok” világnézeti függetlenséget hirdetett s ennek következtében elveszítve jobb és balszárnyát, a lap egy szűkebb, de szívósan kitartó református ifjúsági csoport kezébe került.

A politikai küzdelmek iskoláját szintén az egyetem padjaiban járta végig az új nemzedék. A Székely Társaság keretében kezdett, majd az Erdélyi Fiatalok mögött folytatott közjogi szeminárium megismertette a joghallgatókat a nemzetiségi kérdés történetével és a tételes kisebbségi joggal. De az egyetemi ifjúság a tettek mezejére is lépett. 1930 március 26-án egy tizenöttagú küldöttség négyszáz magyar egyetemi polgár aláírásával emlékiratot nyújtott át a kolozsvári egyetem rektorának, melyben egy *magyar faji alapon álló egyetemi diákegyesület* engedélyezését kérték. Mivel az egyetemi szabályzat csak kari, vidékenkénti, sport és központi jellegű diákegyesületeket ismert el, a Kolozsvári Magyar Egyetemi Hallgatók Egyesületét a rektor nem engedélyezte. A mozgalom az 1930 december 14-i nagygyűlésen kétfelé vált. Az egyetemi törvény reformjára való tekintettel az ifjúság elhatározta, hogy újabb emlékirattal fordul a közoktatásügyi miniszterhez, melyben az egyetemi szabályzat megváltoztatását kéri. Addig is a rektor biztatására megalkotja tartományi alapon az Erdélyi Egyetemi Hallgatók Bólyai Művelődési Körét s ez a diákegyesületet fogja kezébe venni. A 423 aláírással ellátott második emlékiratot egy négytagú kolozsvári és bukaresti diákokból álló küldöttség e sorok írójának vezetésével adta át Costachescu közoktatásügyi

miniszternek Bukarestben. A főiskolai törvény parlamenti vitájára csak 1932 márciusában került sor, amikor is Sándor József a szenátusban szóváltotta a magyar ifjúság emlékiratát, de Iorga ellenállásán megbukott a módosító javaslat s az új törvény sem nyújtott módot arra, hogy egyetemi hallgatók faji alapon diákegyesületet szervezhessenek. A Bólyai Kör megalakult ugyan, de a rektorátustól sohasem kapott működési engedélyt s így szerepkörét egy, a felekezeti egyesületek és a Székely Társaság ifjúsági csoportjának elnökeiből álló diáktanács foglalta el, melyben a Bólyai Kör meg nem erősített elnöke is részt vett.

Az egyetemi egyesületért folytatott harc tehát nem járt eredménnyel, de a siker elmaradását pótolta az a nevelő hatás, amit a mozgalom az egyetemi ifjúságra gyakorolt. A KMEHE és Bólyai Kör vezetői s az emlékiratok szerkesztői között pedig mindenkit ott találunk, aki a következő évtizedben közéleti szerephez jutott.

Nemsokára az Erdélyi Fialoknál idősebb és fiatalabb ifjúság is felsorakozott. Az idősebbek, az úgynevezett harmincévesek (akik közt azonban negyven és húszévesek is voltak) kék gombostűvel a kabátjuk kihajtójában felvonultak a Magyar Párt kolozsvári tagozatának 1931 decemberében tartott gyűlésére s ott dr. Sulyok István vezetése mellett reformokat és a jobboldali szellem érvényre juttatását követelték. Később a csoport Botos János napilapjában, a „Friss Hírek”-ben fejtette ki közirói tevékenységét, mindaddig, amíg a lapot a hatóság be nem szüntette s a harmincévesek szét nem szóródtak a szélrózsa minden irányába.

A legfiatalabb nemzedék, a húszévesek, 1935-ben Koós Kovács István szerkesztésében megindították a „Hitel” című folyóiratot, mely kezdetől fogva szemben állott az „Erdélyi Fialok”-kal. 1936-ban a harminc- és húszévesek egyesüléséből kialakult csoport vette át a „Hitel”-t, mely komoly negyedévi folyóirattá alakult át. Szerkesztői Albrecht Dezső, Kéki Béla, Venczel József és Vita Sándor lettek. A „Hitel” Erdély „Magyar Szemlé”-je igyekezett lenni és szempontjait a Szekfü Gyulán keresztül felismert Széchenyi határozta meg. „Körültekintünk a magyarság legfőbb társadalom-, művelődés- és gazdaságpolitikai kérdései közt, hogy képet alkothassunk *a szórványokba elszí-*

getelt középeurópai magyarság önerejéről és lehetőségeiről; keressük továbbá az irányulást elvek és lehetőségek közt, hogy történelmi hagyományainknak s népünk belső értékeinek és erőinek teljességét a jelenben magunk számára lehetővé tegyük; éppen ezért értelmiségünkben tudatossá kívánjuk tenni a *történet és nép* ismeretét”. A „Hitel” túllépte a nemzedéki kereteket és az egymástól elszigetelt „egyedülálló-magyarokhoz” szólt. Ezek együttmenetelésének lelki feltételeit akarta megteremteni és „a meggondolkozató igazságok rendszerezésével a cselekvő fiatal magyarok életútjának tudományos megalapozását nyújtani.”

Az új nemzedék sokféle szétágazó és egymással harcban álló csoportjainak összefogását tűzte ki célul Tamási Áron, amikor cikksorozatot indított a „cselekvő magyar ifjúságról”. Írói tekintélyének latba vetésével szállott síkra „az Erdélyi Fiatlok népi humanizmusának, a Hitelben hirdetett újraértékeléseknek és a baloldaliak szocializmusának” egyesítése mellett. Ez utóbbi csoport volt a legnehezebben meghatározható, mivel ide tartozott az „Ady Endre Társaság” szépíróinak asztaltársasága, az „Új arcvonal” és „Új erdélyi antológia”, később az „Erdélyi Enciklopédia” munkatársainak egy része, egészen a Madosz osztályharcos gárdájáig. A következő lépést azonban éppen erről az oldalról tették meg. Balogh Edgár a felvidéki „Sarló”-mozgalom Erdélybe költözött vezetője a „Független Újság”-ban szólaltatta meg a fiatal szellemiség tizennyolc tagját, akik egy *ifjúsági találkozó* mellett foglaltak állást.

A találkozó gondolata széles hullámokat vert az erdélyi és magyarországi sajtóban. A Magyar Párt sajtója szellemi népfrontot látott a találkozóban, az „Erdélyi Fiatlok” arról írt, hogy a baloldal trójai lovat akar becsempészni a magyar közélet falai közé. A találkozó mégis létrejött Marosvásárhelyen 1937 október második, harmadik és negyedik napján. Tamási Áron klasszikus elnöki megnyitója megadta a vásárhelyi találkozó alaphangját s az mindvégig a nemzeti demokrácia, keresztény erkölcs és szociális igazság jegyében zajlott le. Albrecht Dezső az erdélyi magyarság társadalmi alkatáról, dr. Asztalos Sándor a közjogi helyzetről, Kacsó Sándor a magyar-román együttéléstről, Pálffy Antal az iskolán kívüli népnevelésről, dr. Szemlér Ferenc a tudományról és irodalomról, Gagy

László a sajtóról, Nagy István a munkásságról, Vita Sándor és gr. Teleki Ádám közgazdasági kérdésekről tartott előadást. Az előadásokat kimerítő vita és határozathozatal követte, a találkozó határozatait pedig közös hitvallásba foglalták össze, aminek a megtartására a jelenlevők fogadalmat tettek.

A hitvallás alapelveként szögezi le a keresztény erkölcsöt és a nemzeti demokráciát, amelynek jegyében az erdélyi magyarság minden intézményét az egység gondolatának kell áthatnia és ezek felett épülne ki népszervezeti eszményként az új „Magyar Szövetség”. A nemzetépítő munkából mindenkire feladatok hárulnak, amit a nemzet minden tagjának anyagi és szellemi tehetségéhez mérten teljesítenie kell, mert ha ezt elhanyagolja, kizárható a nemzeti közösségből. A hitvallás azután az oktatásügy, népnevelés és a sajtó terén az állami korlátozás ellen tiltakozik és belterjes munkát sürget. Gazdasági vonalon a munka szabadsága mellett tör pálcat és gazdasági intézményeink közötti egyeztető tanács felállítását javasolja. Az értelmiségi osztály tagjait szakmájukon át akarja a nép szolgálatába állítani. A munkássággal szemben a szociális igazság elvét vallja és segédkezet nyújt neki a kizsákmányoló tőke elleni harcban, ezzel szemben viszont elvárja, hogy a munkásság és kisiparosság síkra szálljon a magyar kisebbségvédelem egyetemes érdekei mellett. Az államhatalomtól a romániai magyarság nemzeti önkormányzatát követeli Gyulafehérvár szellemében, mert csak ezen az úton jöhet létre a lelki béke a két nép között s csak így tölthetik be dunamedencei hivatásukat.

A vásárhelyi találkozó ünnepi hangulatában jobb- és baloldal egyetlen magyar népi egységbe forrott össze, az új nemzedék pedig itt lépett fel először mint önálló politikai tényező az erdélyi magyar közéletben. A hitvallás ki-mondotta, hogy a találkozó eszméit mindenkinek a maga őrhelyén vagy munkaterületén kell szolgálnia. A találkozó határozatait Erdély minden részében újra letárgyalták és több magyar párti ifjúsági tagozat, élén a bánságiakkal, csatlakozását jelentette be a találkozó programjához. A

Magyar Párt sajtója fenntartotta aggodalmait, de azt is megállapította, hogy a találkozón mégis a nemzeti szellem kerekedett felül. Támadás tulajdon képen csak a szociáldemokrácia doktrinereinek részéről és az Erdélyi Fialok hasábjairól érte a találkozót. Az Erdélyi Fialok a világnézeti szempontok mellett tárgyi kifogásokat is emelt az összehívás módja és a program hiányai ellen, amiből aztán újabb vita fejlődött ki a „Hitel”-l.

Vásárhely után Tamási Áron egy darabig még összetartotta a találkozó vezető gárdáját. A gyakorlati életben azonban nemsokára kiújultak az ellentétek jobb- és baloldal között *s a találkozó munkaközössége alkatelemeire hullott szét*, amelyek közül mindenik azt állította magáról, hogy ő képviseli a hitvallás igazi szellemét.

A parlamentarizmus bukása.

Amióta a Magyar Párt a parlamentben komoly képviselőhez jutott, vagyis 1926 óta először történt meg, hogy a parlament megérte a törvényszabta négy évet és nem kormánybukás következtében oszlatták szét. A liberális kormány és parlament bizonyos állandóságot hozott az 1926 és 1934 közötti kormányok kapkodása után, a gazdasági helyzet pedig lényegesen megjavult. A gazdasági helyzet javulása a világgazdaság fellendülésére vezethető vissza. A kormányzat állandósága pedig rendszeresítette a kisebbségek kifosztásának azokat a módszereit, amikben Tatarescuhoz képest minden előző kormány műkedvelőnek tűnt fel.

Amikor a parlamenti választásokat 1937 december 20. és 22-re kitűzték, a román közélet a bomlás jeleit mutatta. A liberális párt kétszínű kül- és belpolitikájából mindenki kiábrándult, de nem volt egyetlen olyan méretű ellenzéki párt sem, mely megszerezhetette volna a szavazatoknak legalább is a többséget jelentő 40%-át. A nemzeti parasztpárt a belpolitikában demokráciát, a külügyeknél angol-francia tájékozódást hirdetett. A vasgárda a légionárius Románia misztikus hitét prédikálta és Zelea Codreanu uralomra jutása esetére megígérte, hogy huszonnégy órán belül barátsági szerződést köt a tengelyhatalmakkal. A vasgárdista sajtó Kerensky kormányáról írt, amikor Mihalachet

miniszterelnöknek emlegették. Rá néhány hétre Maniu választási egyezményt kötött Codreanuval s a tűz és víz együtt vette fel a választási harcot. Mindkettőjüknek bevallott célja volt, hogy a liberálisokat letaszítsák a kormányról. Szövetségük éle azonban végső fokon a király és az őt körülvevő kamarilla ellen irányult.

A választáson végeredményben hatvanhat párt és csoport indult és volt olyan önjelölt, aki csak egy szavazatot kapott — nyilván sajátmagától. A német kisebbség soriban a nemzeti szocialista rendszerre való áttéréstől kifolyólag évek óta áldatlan testvérharc dúlt. Ezért a Fabritius vezetése alatt álló hivatalos Német Párt a kormánnyal kötött kartellt, a Waldemar Gust vezetése alatt álló Német Néppárt pedig önállóan indult harcba s bár jelentős sikert ért el, egyik jelöltjét sem tudta megválasztani képviselőnek.

A Magyar Párt ezúttal utoljára indult egyedül a választási küzdelemben. A liberális párt részéről történt ugyan tapogatózás választási egyezmény irányába, de Tatarescu vezetésével választási harcba bocsátkozni a magyarságnak erkölcsi lehetetlenség lett volna. Pedig ha a Magyar Párt a liberális kormányt támogatja, akkor nemcsak a választás eredménye lett volna más, hanem Románia egész belpolitikai fejlődése is más irányt vehetett volna. A jelölések összeállításánál az elnöki tanács arra törekedett, hogy fiatalok is szerephez juthassanak s ezért több régi törvényhozó önként visszalépett (Balogh Arthur, Hegedüs Nándor), másokat pedig elejtettek. A Magyar Párt vezetői 1935 nyarán Szebenben és 1936 nyarán Marosvásárhelyen többnapos megbeszélést folytattak a fiatal magyar ügyvédek legjavával s ezek közül választották ki a politikai utánpótlást.

A Magyar Dolgozók Szövetsége, amelynek egyes vezetői régebben szidalmak özönével árasztották el sajtójukban a Magyar Pártot és a magyarországi politikai rendszert, a népfront politika bevezetése óta számtalan együttműködési ajánlatot tettek a pártvezetésnek, ami elől a Magyar Párt mindig kitért. A vásárhelyi találkozó után november 14-én Brassóban országos nagygyűlést tartottak s ott bejelentették, hogy szövetségre léptek a Magyar Kisgazda párttörredékkel és a Groza-féle román Ekésfronttal. Mind a három csoport a választáson a nemzeti

parasztpártra adta le szavazatait s így az a különös helyzet állott elő, hogy a Maniu—Codreanu paktum következtében a magyar szélső baloldal a román szélső jobboldal uralomrajutását segítette elő.

A december 20-i képviselőválasztás ismét a liberális párt hagyományainak jegyében folyt le. A Magyar Párt jelöltjeit letartóztatták, gyűléseket nem engedélyeztek, egész községeket zártak le a szavazás előtti napokban járvány címén, a Magyar Párt bizalmi embereit nem engedték az urnák közelébe, az ellenszegülőket megverték, a leadott szavazatokat pedig ellopták és liberális szavazatokkal cserélték ki. A legsúlyosabb összeütközés a maros-tordamegyei Nyárádmagyarós határában történt. Több község mintegy nyolcszáz magyar választója indult el a hajnali órákban a Felsőoroszában levő választási körzeti központba szavazni. Nyárádmagyarós közelében a Perényiből Perenivé románosodott mikházi jegyző nyolc csendőrrel megállásra szólította fel a tömeget és délelőtt 11 óráig ott tartotta őket. Akkor odaérkezett szekerén a deményházi plébános, akit a jegyző átengedett a rajvonalon. A tömeg azt hitte, hogy nekik is szabad az út s a szekér után indult. Erre a jegyző tüzet vezényelt és vadászfegyverével ő lőtt elsőnek. Tizenegy székely ember összeesett. *Kettő a helyszínen meghalt*, holttestüket a csendőrség titokban elszállította és temetésükre senkit sem engedtek. A többieket a marosvásárhelyi állami kórházban helyezték el. *Egy közülük meghalt, többen munkaképtelenné váltak.* A választás után megindult az eljárás a tettesek ellen, de már a vizsgálóbíró megszüntető végzést hozott, amit a táblai vádtanács is jóváhagyott s maga a semmitőszék is a gyilkosoknak adott igazat. A vizsgálat megállapította, hogy a csendőrök önvédelemből használtak fegyvert, a jegyző puskáját pedig a vizsgálat alatt kicserélték, s az új fegyverről megállapítást nyert, hogy el sem süttették. A magyarság első mártírjait tehát a falusi nép adta Erdélynek. Megérdemlik, hogy nevüket a történelem számára feljegyezzük. Ezek: Marton Károly, Siklódi Sándor és Balogh Antal.

A véres választás nagy meglepetést hozott. A legelkeseredettebb terror ellenére sem tudta a Vaida román frontjával szövetséget kötő liberális párt megszerezni az összes szavazatoknak a prémiumhoz szükséges 40%-át s így

először fordult elő Románia politikai történetében, hogy a választást levezető kormány kisebbségben maradt. Ha a liberális párt paktumot kötött volna a Magyar Párttal, a liberálisokra esett 35.92%-nyi szavazat a Magyar Párt 4.43%-ot kitevő szavazataival kiadta volna a parlamenti többséget. Ebben az esetben a parlamentarizmus továbbra is fennmaradhatott volna Romániában. A Magyar Párt azzal, hogy nem kötött választási kartellt, egy rendszer sorsát döntötte el. De nem kapta meg a többséget egyik ellenzéki párt sem. A vasgárda a szavazatok 15.58%-ával nagyon megközelítette a nemzeti parsztpártot, melynek 20.40% volt a szavazati aránya. A szenátorválasztáson aratott liberális győzelem nem pótolhatta a képviselőházban elveszített mandátumokat.

A prémium elmaradása folytán a választási aritmetika is megváltozott. A Magyar Párt *tizenkilenc képviselői mandátumhoz* jutott s ezeket a központi választási bizottság úgy osztotta szét, hogy minden megyében megválasztottnak jelentette ki a listavezetőt. Így egy magyar képviselő jött be Csikban és Háromszéken, ahol a Magyar Párt abszolút többséget kapott, éppen úgy, mint ahogy egy magyar képviselőt kapott tízezeren felüli szavazattal Temes-Torontál, Szilágy, Maros-Torda, Arad és 1003 szavazattal Beszterce-Naszód. Megválasztottnak jelentették ki Bethlen György, Bene Ferenc, Gál Miklós, Gyárfás Elemér, Jakabffy Elemér, Jósika János, Kendeffy Ödön, Meskó Miklós, Müller Jenő, Pál Gábor, Parecz Béla, Soós István, Szabó Béni, Szentkereszty Béla és Willer József országgyűlési képviselőket. A négy helyen megválasztott Bethlen György és a két helyen számításba jövő Willer József mögött a szerint, hogy melyik mandátumokat tartják meg, bekerülhetett volna Szász Ferenc és Laár Ferenc, valamint Parecz György, Oberszt Zoltán, Mikó Imre a fiatal nemzedékből, míg a szenátusba is beválasztott Gyárfás Elemér helyébe Barabás Béla és Bethlen Bálint lépett volna. A szenátusba Gyárfás Elemér mellett Sándor Józsefet és Sebesi Jánost választották meg Háromszéken és Udvarhely vármegyében.

A legnépesebb magyar képviselői csoport mandátumait azonban sohasem igazolták. A politikai pártok késhegyig menő harcában pártközi koalíciós kormányról, mely a decemberben választott parlamentnek legyen fele-

lős, szó sem lehetett. A király legnagyobb ellenségeire, Maniura és Codreanu nem bízhatta a kormányt s így a negyedik legnagyobb pártot, a Goga és Cuza vezetése alatt álló „Nemzeti Keresztény Párt”-ot hívta kormányra, mely után sorrendben mindiárt a Magyar Párt következett. A parlamenten kívüli kormány kinevezésével a román liberális demokrácia megszűntnek tekinthető és Goga rövid miniszterelnöksége csak átmenet volt a rendi román államformához.